

Х-4710
99670

28 Т.
1436

ТОГРАФІИ

ЗЪ СТАРОГО МОГО АЛЬБОМУ.

ЯКОВЕНКА.

Марта Перепечка.—Ба-
буся Харытына.—Му-
зыка Павло Дрантусъ.

Изданіе книжнаго магазина
ВЫВШ. Л. В. ИЛЬНИЦЕАГО.

1910
2424X

КІЕВЪ.

Типографія Г. Т. Корчагъ-Новицкаго, Михайловская у., с. домъ.
1885.

12.
Яструбець. Про звиривъ (по Брему) І. Велмелі. К. 1876 г. ц. 10 к.
В. Б. Антоновича и В. Беца проф. Историческіе дѣятели юго-западной Россіи
въ біографіяхъ и портретахъ, съ 19 портретами гетмановъ
на отдѣльныхъ листахъ. К. 1885 г. цѣна 2 р. съ перес. 2 р.
25 к.

Антоновичъ В. Б. проф. Монографіи по исторіи Западной и Юго-Западной
Россіи, томъ І. К. 1885 г. ц. 2 р., съ перес. 2 р. 25 к. Со-
держаніе: Очерки исторіи Литвы; Изслѣдованіе о городахъ
юго-западнаго края; Кіевскіе войты ходики; Кіевъ, его судьба
и значеніе съ XIV по XVI ст.; Очеркъ отношеній польскаго
государства къ православію; Очеркъ состоянія православной
церкви въ юго-западной Россіи съ половины XVII до конца
XVIII ст.; лѣтопись сотановскаго монастыря.

Васыля Чайченко. Писни. Х. 1885 г. ц. 25 к.

"Лира". Крестіянина М. С. Кононенка. К. 1885 г. ц. 15 к.

Писни, думи и шумки русскаго народа на Подоли, Украини и въ Мало-
россіи. Списаны А. Коципинскимъ. К. 1885 г. ц. 50 к.

Перши лирични творы. Я. В. Жарко Частына перша. II. 1884 г. ц. 50 к

Украиньски нази. Сочиненія Наталки Хуторнычки. К. 1884 г. ц. 50 к
Якъ чортъ штаточокъ хлѣба одслуговувать. Зложивъ Иванъ Кализка. Е. 1885
г. ц. 10 к.

Яновенко. Фотографіи зъ старого моего альбому. К. 1885 г. ц. 20 к.

ЮЖНО-РУССКІЙ ОРНАМЕНТЪ,

Собранный А. Лисенно съ прибавленіемъ Русскихъ узоровъ,
собранныхъ М. Хрущевой, 6-е изданіе И. А. Розова. К. 18
50 к., съ перес. 3 руб.

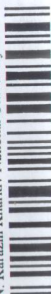
МАЛОРУССКІЕ УЗОРЫ ВЪ ФИГУРАХЪ

для вышиваній, И. Терещенно, составленные преимущественно изъ
сѣйскихъ оперетокъ, комедій и водевилей, игравшихъ труппою Кр.
Старицкаго, картинъ Трутовскаго и др. Роскошно изданный альбомъ
ц. 2 р. 50 к., съ перес. 3 р.

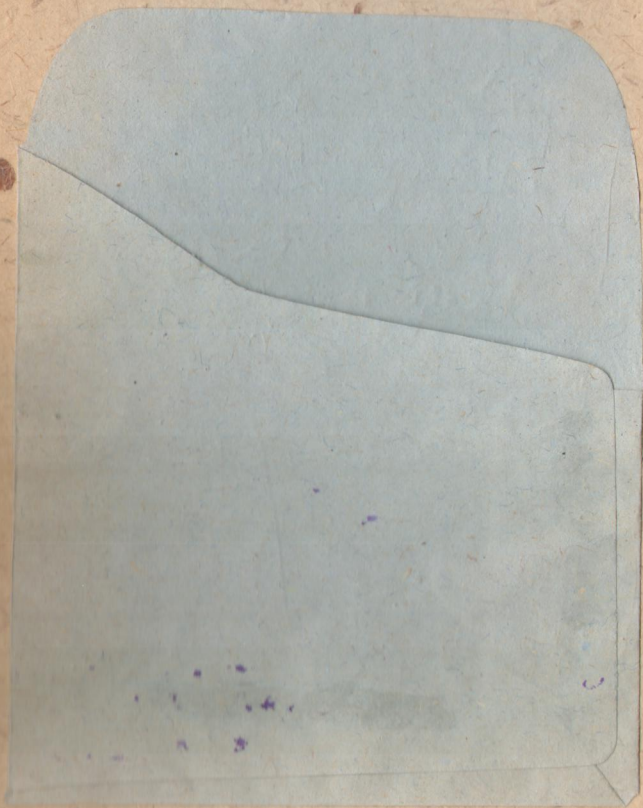
Здѣсь же находится складъ всѣхъ находящихся въ прода-
скихъ книгъ, а также можно достать всѣ вновь выходящія книги
снова языкъ, нѣтъ бы то ни было публикованныя и изданныя.

ЦѢНА 20 КОП.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00840398

2. 2. 2.

9-471 -ф.

~~227~~

~~1436~~

ФОТОГРАФІИ

ЗЪ СТАРОГО МОГО АЛЬБОМУ.

~~19342~~

~~VWS~~

~~489~~

ЯКОВЕНКА.

99640

ПЕРША ЧАСТИНА.

98

ИЗДАНИЕ КНИЖНАГО МАГАЗИНА
БЫВШ. Л. В. ИЛЬНИЦКАГО.

~~1910~~
~~2424K.~~

КІЕВЪ.

Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская у., с. домъ.

1885.

58
Підприємство
ЦДБ 1930

Дозволено цензурою. Кіевъ, 26 апрѣля 1885 года

І.

Марта Перепечка.

Марту Михайловну Перепечку я спизнавъ давно: литъ тому двадцать буде: я тоди бувъ молодымъ парубкомъ, а вона дивчиною литъ шистнадцаты. Гарна була зъ себе тоди Марта Михайловна, або якъ звали її Мартуня! просто-kozyрь-дивка; краса-на всю губу! Зростомъ висока, станъ стромкій, тонесенькій; плечи широки закруглени; били,—наче снигъ рученята манюсеньки, кожа на ихъ такъ и одлывала блидорожевымъ колёромъ! коса—товста, довга, чорна ажъ темна, наче пичъ! якъ вилете було стрички, та спустить, дакъ трохи не до самої землі... чоло широке, пряме, не мовъ выточене, а пидъ нимъ гнулися брови, наче дві чорні пъявки, обвиваючи велыки очі зъ довгымы рисныцями. Ой! що то за очі були!.. згадаешъ їхъ дакъ и теперъ помолодіешъ! темно сині, наче крыло у ворона, а поглядъ!... погляду їхъ зъ роду—зъ вику я не забуду! Мабудь, колыбъ вмерши, я вставъ зъ гробу, тобъ першимъ диломъ згадавъ Мартунины очі! такого погляду я нигде и ни въ кого не бачивъ... Гляне було Мартуня—дакъ зъ очей у неї ажъ искры летять; а на самого тебе наче хто прыскомъ сыпне!... Дывышся, мовчишъ, ничого, не промовишъ доки не зведе вона зъ тебе свого палкого и палючого погляду... такъ наче хто въ тебе ричъ одбере, немовъ заиміешъ! Якась чудна небесна сила була у Мартуниному погляді!...

Що жъ дивного, що я закохався въ Мартуню? дивного бѣ було колы бѣ не закохався въ таку красу. То було перше мое хоханье: не вернется воно! Ни!... перше кохання и перши муки не вертаются. Тай добре! цурь ему! що колы бѣ у сорокъ литѣ, та такимъ клекотомъ заклекотила кровъ, якимъ вона клекоче у двадцять литѣ! гай, гай! хто его зна, щобъ тоди и робывъ чоловік!... Двадцять литѣ минуло, а й доси, наче сьогодні, пам'ятую якъ тремтило, якъ былося у мене серце до Мартуни.—А якъ стысне було вона у мене руку, дакъ за-вжди було вхоплюсь другою за ливый бикъ.. такъ якось не хотя, мимоволи, ныбы треба було придержать серце, щобъ не выскочило...

Отъ же й не побралися мы, а чому? Такъ соби!

«Не вси жъ тѣ винчаються, що вирненько кохаються»...

Разъ пры мыни Мартуня стусонула мижи плечи дивчину, за то, що не швидко подала їй рукавички. Се було ще за крепацтва, такъ тоди зъ слугами не панькалися такъ якъ теперечки. Ни, тоди було малесеньке паненя, ще материне молоко не обсохло у ніого на губахъ, а вже й воно бьетця...

И хто его знае, чого я за той духопелыкѣ не злюбывъ Мартуню? служанки мыни не жалѣ було: я знавъ що у неи плечи привыкли до духопелыкивъ и сама побыта ничого не промовыла, навить не скрывылася, навить и виду не показала, що одъ Мартуниного духопелыка—стало їй—або, боляче, або соромно. Отъ же не злюбывъ я Мартуню, тай годи; швидче попрошався зъ нею, вернувся до дому, та, не зъ сего, не зъ того—въ сліозы. Молоди сліозы не дороги; тымъ то, мабудь и румсавъ я довго, наче мала дытына; румсавъ ажъ доки не стомывся и не заснувъ. И неня й сестры пытали: чого плачу? а я мовчавъ, та плакавъ; такы й самъ добре не знавъ—чому плачу? Выплакався, выспався добре, а другого дня подався геть-геть далеко

видѣ Мартуня. Та ото такъ и не стричався зъ нею, навить ѣ не чувъ про неи ничего цили двадцать литъ, ажъ доки зновъ не вернувся до ридного хутора.

Хуторъ мій не далеко того села де жила ѣ доси живе Мартуня; земли наши межа въ межу.

Вернувся на хуторъ, якось пустокою несе видъ его!... матуся померла, сестры пишлы мижъ люде; будынокъ похилывся; на клуни солома по провалювалася ключье свитытсь; у колодязи дубова соха зтрухла, а ѣ товстажъ була... въ омшенику порожни улики, а колысь були зъ медомъ и зъ бжолами, теперечка чмели, та шершни живутъ... Горожу кругомъ обпесено на топлыво, хочъ на веругы шумлять гав... И вербы на гребли повсыхалы. Недыво! двадцать литъ мынуло, а двадцать литъ у насъ вѣкъ цилого поколинья! Все старіе; одынъ тилько часть, хочъ и швидко мынае, а не старіе; винъ зате людей старить. И мене винъ зистаривъ, а може ѣ не одынъ винъ, не безъ того, що ѣ люде докладувалы рукъ...

Зистарився и пасичныкъ мій Василь Чмилъ: покинувъ его чоловикомъ не старымъ, въ сыли, пры здорověю, а теперъ, онъ якій згорблений; голова якъ лунь; борода въ сметани; самъ насылу перестунае зъ ноги на ногу; пидтоптався, охлявъ. Каже: и въ его було свое лыхо; и винъ вышывъ дви неповныхъ: жинку поховавъ, сына взято въ некруты, дочку выдавъ замжъ, здавалося и добре выдавъ, а вона взяла, та ѣ повисылася... Лышився Василь самотою: и бжолы перемерлы и любыма его собака Ратуй—взяла та ѣ здохла...

— «А я ще вештаюсь, говорывъ до мене Василь, та вже не довго; бачу що вже на Божій дорози стою, хуры своей чекаю... Та ѣ вы, добродію! подалися: онъ—голова лыса; хто-сь на чолѣ—раломъ пройшовъ, лиценаче кленове лыстя пидъ Покрову!... а чи такимъ вы были, якъ... пам'ятаєте?... ходылы до Марты Михайловны...

— «Лита, Васылю!...

— «Еге! лита!... хйба ваши лита яки? Лита гм!... знаю я лита... А Марта Михайловна часто нагадуе про васъ, де тилько стринемося—перше слово-про васъ».

— «Щожъ вона? жыва-здорова?»

— «Дивуе й доси.. вонобъ сказать не то пора, а й пора перейшла, такъ наче замовлено: и женихивъ бо-гацько було: траплялися и не абы-яки люде; присва-тувався и вашъ шурикъ; не пишла и за его; удовецъ, бачте... Усе перебирала, вередовала, отъ и довередова-лась; теперъ рада бъ обиручъ, хочъ бы й за старого, та ба!... «Васыль хитро подывився на мене и додавъ: усе на васъ сподивалася, якъ почувла, що й вы одружились, то й остання надія пропала».

— «А маты ін? батько? живы?» пытаю.

— «Де тамъ! давно перемерлы... сама соби жыве; зъ-убожила вельми... Та вы бъ може поіхалы, прови-дали ін».

— «А що ты думаешь? справди чи не поихать».

— «То-то бъ зрадила—панночка!...» Поихавъ.

Колысь биленькій, чепурненькій будынокъ Перепечки—стоявъ теперъ сумно, трохи похылывшись; та такій каравый, рудый, не побилений... На широкому дворѣ, де красовалася шовкова трава, рута, рожн и море всякихъ квитокъ, тамъ навалено теперъ цили озереты тоненькихъ гиліокъ, начухранихъ зъ березового хворосту. Передъ рундукомъ розистлани рядна, на їхъ проти сонця сохне квасоля; билия ряденъ сидыть стара баба и приде куделю, заткнувши за поясъ гребень. Ворота въ двиръ замкнуты; въ ійхатъ въ двиръ не можна. Я прочинивъ фиртку. Велычезна чорна-чорна собака, що лежала билия ряденъ, почувши, що ляпнула у фиртку климка, прожогомъ кинулась до мене. Я мерщій фиртку на климку, та й гукаю:

— «Проведить, бабусю!

— «Идить, идить; не бійтесъ; вона не порве: цу-цу!

цу-цу! Чухрай» .. А Чухрай и вухомъ не веде, та гавкае, сычетця до мене черезъ фиртку, ажъ скиглыть.

— «Чухрай!... Чухрай!»! гукала баба: не слухае; «бодай винъ опрягся! Щожь оце мыни робыты? вража собака не слухае, а мыни не можна одъ квасоли одійты; заразь свиня такъ и накинетьця... Чухрай»!!

— «Пиды, Вивде! проведы; озвався хто-сь изъ за перелазу, я й сама подывлюся за квасолею, пиды пвидче».

Баба взяла лозину и почала проганяты Чухрая.

— «Чи дома, Марта Михайловна? пытаю я.

— «А тожь де! онъ воны били перелазу. Идить, идить... Чухрай не займе».

На першому ступни рундука, на котрому инде протрухли дошки, стояла моя Перепечка, въ билій хусточци поверхъ головы. Глянувъ я на неи издывовався: самъ своимъ очамъ не вирывъ. Боже мій! не вже-жь оце справди я бачу прежню Мартуню! Де дилося ин свиже рожеве лице? де взялося у неи таке худе, жовтозелене? Хиба у Мартуни були таки сыни дуги пидъ очима? Хиба у неи були отаки кистляви, засмалени, ажъ червони руки? Та чи Мартуня ее? Придывляюся, глянувъ въ вичи... вона, вона! моя прежня Матруня! ин очи, ин поглядъ; я познавъ ти очи, я почувъ той прежній поглядъ...

— «Здорови булы, Марто Михайловно!»! кажу до неи. Дывытся вона на мене, прыдывляется, познае...

— «Що? пытаю: не познаете?

— «Колыбъ не велепатся... познала! познала! по голосу познала»... Зъ Мартуниныхъ грудей вырвалося тыхе глыбоке зитханье. «Боже! якъ же вы переминилися! просымо жъ до хаты... хата знаема вамъ», и зновъ зитхнула.

Вступылы въ хату: шпалеры полинялы; на помости скризъ лысыны; на стели руди плямы, видко що дощъ пробывався въ хату... двери перекосылыся на бикъ; у

викни—двохъ шибокъ нема; замисто їхъ сынїй цукровый папиръ... цвилью отдае....

Сяды... канапъ знаемый... Марта Михайловна встала въ мене свои очи, жалибно хитала головою... мыни здалося, що очи у неї вохки.

— «Не такимъ я васъ знала, не такимъ! говорила Мартуня, и зновъ здалося мыни, що голосъ у неї тримать, чується зъ ею якась сумна, жалибна нота...» Та й постарились вы якъ!... и лысына.. на всю голову лысына!.. а дежъ ваши кучери? чи въ снігахъ, чи въ степахъ? ой, ой! онъ и на вусахъ иней!... И я вже не та стала, ни!.. ой, лита лита!»!... Перепечка зитхнула и спытала: «чи давно жъ вы приіхали въ наши лиса? чи на довге?»

— «Не знаю ще... може и зовсимъ».

— «Господь зъ вами! ажъ скрыкнула Марта Михайловна, хрыстячи мене, хто їи знае на що:» Де такі вамъ жить отуть у нашихъ вертепахъ!

— «Чомъ же мыни тутъ не жыть? вы жъ живете:

— «Я!... я що инче! та й яке вже мое жытьє!... абы день до вечора!» — Мартуня зитхнула и вытерла очи.

— «Що жъ у васъ нового? спытивъ я и спытавъ рады тилько того, щобъ що сказаты, щобъ мовчки не сидиты.

— «Хиба за двадцять литъ мало нового? всего й не згадаешъ... Коверзуна Есына знали? спытала Перепечка.

— «Знававъ; ащо?

— «Пропавъ... литъ десять бувъ опекуномъ надъ Торбыными дитыми и худобою... ну, звистно... кравъ, переводивъ, шахровавъ сыритське добро поки сыроты росли, а вырослы—кажуть: давай одчитъ... А який тамъ одчитъ, колы винъ все «опикъ»!! не давъ; отъ его пидъ судъ, да въ тюрьму засадылы; посыдивъ винъ мабудъ більшь пивроку, да видко не смашно пидъ замкомъ; не дождався доки судъ вийшовъ; отруты прынявъ; мышъяку, чи що... Отъ же затерлы, замъялы: причина, ка-

жуть, вдарыла... яка тамъ причинна! нехотивъ чоловікъ на сибирь иты—отъ и причинна... А Лисоваго Семена не забулы?

— «Ни, а що?

— «Спився зъ кругу... въ старцяхъ теперь.. И Телычка пропавъ: зазнався бувъ, дали зъ жидовою знюхався; цукровый заводъ завивъ; вынныцю, ставъ горилку иваты, та всю худобу черезъ барабанъ и перегнавъ.. продалы усе! самъ теперь же на Лытви акцизныкомъ, жинка вмерла... На що вже добрый хозяйинъ бувъ Чайка и той звився, жебракомъ живе... усимъ теперь якось тяжко... усимъ не зъ медомъ!!

— «Чому се такъ?

— «Порядки нови пишлы, отъ-чому! крестьянъ оди-brалы; якесь земство завелы; мирови суды; школы и все таке нове... найгирше-жъ безъ крестьянъ... Ну, вже воли на те й шло, колы така вже царська воли—нехай, нехай бы людей одбиралы, та земли не займалы... Земля наша, а то ще й землю пообризувалы, що на надили, а що на межеванье. Межевыки зарпизалы насъ безъ но-жа... хто смилывый, та зъ-товстою кишенею тому по од-межовували и ган и синожати, и черноземъ... зныщылы насъ... А тутъ ще оте земство додае свого—нови на-логи выдуме: усе платы, да платы; а зъ чого его взять? Крый Боже, якъ тяжко стало жить! Не приведы Маты Божа!...

— «И вамъ тяжко?

— «Мыни?! та мыни ще вдсятеро гирше... Я наче муха въ окропи. Хиба не знаете: сырота, одынока, збу-божила, доходивъ нема, було земли 200 десятинъ; сто на надили оди-brалы; 30 продала на прожитокъ... Ажъ вы пам'ятуете—за покойного батька у насъ карета була, на конюшни два шестерыки стояло, у простяжъ ийзды-лы, а теперь драбинчастый визъ, безклуба кобыла, та й тиен нікому запрягты... Воливъ було тры плуги теперь и поганого назымка нема... коривъ було десять—усихъ

чума позабирала. Тяжко... Оце збираюся продати останню землю и дворище, та піду въ черныци...

— «Що вы, Марта Михайловна! чого вамъ въ черныци?!

— «Душу спасать... не можна тутъ жити; ни зъ чого жити...

— «У васъ-же гаи таки добри...

— «Що гаи! теперъ гаи гниють; онъ гляньте свилько на двори хмызу гине! Колысь то все грошы булы,— теперъ гные. Привезуть березynu зъ гаю, почухрають, цівка на дрова йде, а хмызъ гные, а колысь за его добри гроши платылы...

— «Хиба хто куповавъ березови ризки? Спытавъ я.

— «А якъ-же! ще якъ куповалы: и становые куповалы, и въ земській судъ и въ полицію, особливо инвалыдный начальныкъ богато забиравъ.

— «На що?

— «Треба було, хиба не знаете?... Сиклы... чи солдатовъ, чи злодівъ, чи просто людей... ризки треба; отъ було—у насъ и купують... А теперъ—на що,—колы никого сикты? теперъ, бачте, уси панами стали быты не можна... Охъ-охъ! до чого воно усе оце доведе—одынъ Богъ про те знае.

Замовкы. Здавалось ни про що вже й розмовляты.

— «Чи не купылы-бъ вы у мене сего добра? Спытала Перепечка, вказуючи пучкою на двирь.

— «Якого добра? дворище?

— «Нп, хворосту.

Я здвигнувъ плечима тай кажу: «на що-жъ мыни ти ризки»?

— «Не все ризки, мижъ ными е й хворостъ.

— «Та на що-жъ винъ мыни?

— «Въ хозяйствѣ всяка ричъ згодытця; въ доброго хозяина ни що не пропаде: на топливо, або на що инче повернете... купить! дешево продамъ, по четвертаку-бъ за визъ отдала... купить.

— Та на що-жъ винъ мыни, одмагався я, у мене свого лису доволи.

— Знаю, знаю, але свій ще треба рубаты, а се вже готовый, сухій... Може на греблю треба.

— У мене гребли нема.

— Знайдете де приткнутъ, абы охота була купыть.

— Колы-жъ не треба.

— Шкода, велика шкода! а я думала... сподивалася, що хочъ вы поможете мыни беззащитній сироти... ажъ бачу... пропаде хмызь, шкода! Може знаете кому порадыть щобъ купывъ? На зализну дорогу чи не купылы-бъ?

— «Тамъ ризокъ не треба.

— «Теперь, кажутъ, хворость въ цини... вы свій чимъ продаете?

— «Якъ до хворосту: и 4 и 5 карб. за сажень, дакъ у мене-жъ настоящій хворость:—дубовый, да лисковый,

Поговорылы ще трохи: я вже збрався до дому. ажъ ось пришла якась молодыця: очипокъ на бикъ, лыце въ сажи.

— «Чи не пора пироги выйматы зъ пещы? Спытала вона Перепечку.

— «Охъ мыни лыхо! скрыкнула Марта Михайловна: заговорила, та й забула! пропалы пироги, певно—перепеклыся! а ты соби, Гашко й байдуже! у!... чого очима блымаешъ? иды, иды, та швыдче выймай, вынявши зъ пещы—прямо въ решето, та заразъ-же и прыкрый подушкою... чуешъ? швыдче бо, швыдче.

— «Поспіємо», одговорила молодыця и повагомъ вышла.

— «Бачу, що вона занивечить мыни пироги, треба самій. Выбачте! я на одну годиночку». Зъ симъ словомъ Марта Михайловна потюпала въ кухню.

А я глянувъ въ садъ: скрызъ пустка—кропыва, бурьянъ ажъ гудуть! груши, яблуни, черешни на полувыну повсыхалы... не весною жытья, а зимою смерти ніе одъ саду!...

— «Чого се вы взялися за шапку? Сказала Перепечка, вернувшись зъ кухни.

— «Пора до двора.

— «И не думайте сего! двадцать литъ не бачылыся, да такъ-бы то на годиночку. Ни, не пушу одъ пирогиwъ. Заразъ принесуть.

Тажъ сама молодыця внесла повну мыску горячихъ пирогиwъ.

— «Прошу покорно! призволяйтесь... сама мислыа», говорила Марта Михайловна, всажуючи мене за стиль. Не зыйсты пирога—значить въ саме сердце вразыть Марту Михайловну. Я прысунувся до пирогиwъ, а вона пиццеладувала мыни сметаны и гордо расповидала, що ниxто въ сусидстви не вмие пекты такихъ пирогиwъ, якъ вона.

— «Я чула: вы вже жонатый? спытала Перепечка, пыльно дывлячись на мене.

— «Жонатый.

— «А я й доси дивую... не выбрала по вподоби... сумно одній и стара вже стала, а не привыкну... можебъ якъ бы бильши достатки, та менши налоги, тобъ...

— «Со духи праведныхъ скончавшася»... почулося десь недалечко.

— «Се сусиду мого — Грыцька Соломаху ховають, промовыла Марта Михайловна: Вичня ему памъять и царство небесне!.. Добрый винъ чоловікъ бувъ, та чудный; такъ чудно и вмеръ... Вы не знали его?

— «Не доводылося.

— «Е, чудный бувъ чоловікъ!.. винъ зъ козакиwъ. И що за вдачный чоловікъ бувъ, такъ хто его зна, чы й е де другій такий! ничому не вчився, а все знавъ: винъ и швець, и кравецъ, и маляръ, и стельмахъ и коваль, а якъ треба дакъ и пичъ складе; куды кинь, дакъ клынъ. Земли властной у его—Быг-ма! винъ безбатченко, сырота; зъ себе вдатный, якъ вылитый, якъ намалёванный .. у приимы приставъ до богатырky. Жыли

ничого соби, а дали жинка возьми, та й запый, почала по шинкамъ ходить... Усе що на соби, до самой сорочки проше. Винъ їи просыть не пыть, а вона ще гирше. Пыла, пыла, та й повіялась... Красыва зъ себе була, румьяна, статна. Стала повією. Станового причаровала до себе.. Грицько догадався: давай сочить... підстеригъ, застукавъ у клуни, да діогтемъ и вымазавъ становому голову, а жинци ни слова... дурный! дебъ— їи сполосовать одъ шїи до п'ятъ, а винъ станового... хіба станового вына. Отъ же прочувъ исправныхъ... станового взяли кудысь въ друге мисто, а за Грыцькомъ якусь провиннисть знайшли, та й засыпали нышкомъ березовой кашы... Зъ сего бъ то Грыцько й соби запывъ, да зъ переною и Богу душу оддавъ. Не вынисть бы то сорому... я сему не вирю: велькій тамъ соромъ!.. колысь не таѣ сиклы, а прылюдно, на кобыли... Просто зъ данья спывся: жинка піднесла»...

У мене стѣснуло въ грудяхъ: чи одъ пирогиwъ Марты Михайловны, чи одъ чого инчого... не скажу. И взявъ у руки шанку.

— «Та посыдьте бо ще хочъ трошечки», упрашувала Марта Михайловна.

— «Ни, часъ до дому.

— «Колы жъ побачимось?

— «Будемъ живи—побачимось.

1873 р.

II.

Бабуся Харытына.

Лито на двори... Въ литку я рано встаю, ще до схиць сонця, щобъ полюбоватыся, якъ писли ночи оживае и природа, и звирята, и птыци, и люде.

Отъ вставъ я раненю, походывъ у лиси, бувъ и въ поли; стало прыпикать сонечно, я до господы, въ холодокъ.

Иду—биля ворить на колодци куняе мій старый Опанасъ.

— «А що? прыпикае? пытае винъ у мене.

— «Пече таки добре, мабудь дощъ буде.

— «Буде, да не сіюгодні.

— «Ты якъ се знаешъ?

— «Росяно вельми було у ранци и жовна сіюгодні не кричала».

Я николи не суперечу Опанасови: добре знаю, що его ни хто въ свити не переспорить; а до того ще й розварився вельми, упривъ; сорочка хочъ выкруты. Тымъ то я вже й не розводывъ бесиды зъ Опанасомъ, а швыдче въ хату. Колы и винъ за мною.

— «Може обидатымете? пытае.

— «Рано ще.

— «Рано—колы не дано; а колы каша вприла, дакъ и пора прыспила... Обидайте, а то борщъ переуприе».

— «Дай хочъ трошечки спочыты».

— «Та силькисъ же! доки се, да те, дакъ и спочинете».

Пообидалы. Що жъ его робыты, ще тилько пив-
дня!.. Спека така, такъ варыть, що ни за кныжку, ни
за перо не можна взятись.. Лигъ я въ холодку, пидъ
грушею и тутъ душно, та ще й мухи капостни не
дають спокою.

— «Ты бѣ у клуню пишовъ на сгно, тамъ и не
душно и мухъ нема» радыть жинка.

— «Справди—питы лышень».

Забрався я на самый верхъ у засторонѣхъ: славно
такъ; сгно свиже, пахуче, такъ и виддае видъ его чоб-
рыкомъ, матерынкою. «Отъ думаю, спасыби жинци, що
панутила, а тобѣ вертився пидъ грушею, да зъ мухамы
воювавъ; а тутъ любо такъ! Лежу соби, роскошную.
Колыжъ прислухаюсь, щось шамтыть на засторонци у
причилку.

— «Хто се тамъ? пытаю.

— «Нихто другій якъ я, одновивъ Опанасъ.

— «Що ты тутечки робышь, Опанасе?

— «Те жъ саме, що й вы, видъ мухъ сховався. Ка-
чаюся соби, та згадую колышне. Чи знаєте, про що отсе
и нагадавъ?

— «Кажи, про що?

— «Е! багацько говорыть, та ничего слухать! скільки
у насъ въ П. було знаемыхъ, пріятелівъ; двери було
не зачинятся; у зимку хаты було не натопишь, дровъ
не настачишь, а теперь!.. де то ти пріятели дилися?
Перевелись, мовъ и не було ихъ...

— «Повмирало багато.

— «Говорить!.. не безъ того, що бѣ хто и не вмеръ,
але не багато вмерло: чоловікъ зъ пьять; а остани?
де вони?

— «Хто въ Кінви, хто въ Москві живе.

— «Та се я й самъ знаю; але не про те ричъ! вы
скажить мѣни отъ-що: хто лышився тымъ, чымъ бувъ
тоди? Хто? Може чи не отой чирвоный Иванъ Сычъ?
винъ таки справди походитъ на сыча, не говорыть, а

сычитать. Якъ було правыть колысь, а теперъ—чи чулы вы?—въ псправныки пишовъ?!..

— «А Илья Обуховичъ? забувъ про его?»

— «Дежъ про его забудешъ, колы винъ теперъ орудуе банкомъ... зъ жыдамп за одно, земельный банкъ выдумавъ...

— «А Джигунъ? той не змыльвъ и не змылыть...

— «Тилько жъ винъ одынъ, а то всіхъ потягло до наживы, до грошей... На що вже наша виковишня «скеля» Харытына и вона подалась... потягло и ия.

— «Що-що?»

— «Хиба не чуєте? Харытына наша: була вона на-стоящій Кузьма «безсребренныкъ», а теперъ пустылася торговаты акціями.

— «Нивидь що верзешъ ты, Опанасе!»

— «Не вирте! сами побачите; я бильшъ ничего не скажу».

Опанасъ замовкъ: я знавъ, що винъ вдатный на выгадки, и не хотивъ его роспытуваты. У вечери того жъ таки дня сежу собі при свитли, да позихаю: може бъ и спаты часъ, думаю. Ажъ ось тихесенько одчиняются двери: дывлюся—наша бабуса Харытына просунула свою галову, повязану билою хусткою.

— «Чого ты, бабусю? пытаю.

— «Не спыте ще?

— «Якъ бачишъ, а що?

— «Дило у мене е до васъ. Можна зайты? не помишаю?

— «Заходь!»

Харытына ввийшла, стала бия одвирка; однією рукою пидперла локить другой руки; а долоню другой пидставила пидъ шокю.

— «Се въ тебе, бабусю! зновъ зубы розбираются?

— «Ни! въ добрый часъ поговорыть, въ лыхій по-мовчять. Якъ занимилы на Купала, то й доси мовчять».

Харытына трошки помовчала: «я, отсе, не во гнивъ вамъ, що середь ночи прышла, дило е до васъ.

— «Кажы яке?

— «Не абы яке!.. скілько литъ я у васъ живу?

— «Хіба забула?.. ажэ ты мене вынянчыла... отъ и личи...

— «Еге, а который се рикъ иде вамъ? мабудь, чи не сорокъ; або зъ однимъ... Родылысь вы, поздоровъ Боже, васъ, якъ разъ на самисенького Спаса. Я тилько що выбралася до церкви зъ медомъ, ажъ вашъ покойный старый,—нехай царствуе— «Куды ты, Харытыно! вернися... Богъ сына давъ», я й вернулася...

— «Выходить, що теперъ мыни «сорокъ зъ однимъ», якъ ты кажешъ.

— «Такъ воно й буде. Дакъ не все жъ я у васъ жыла: литъ пять не була я у васъ ото тоди, якъ вы зъ Опанасомъ кудысь издылы... не вымовлю того города... така трудна назва... Теперъ и выходить така рахуба: 40 литъ безъ пяти, скілько се буде?... безъ одного—39; безъ двухъ—28; безъ трохъ...

— «Кажы прямо: тридцять и пять», перебивъ я Харытыну.

— Стрывайте бо, я сама: безъ четырохъ 36, безъ пяти 35; такъ, 35 литъ... великій часъ и васъ вынянчыла и дитокъ вашихъ нянчу; нехай велики ростуть... Дакъ отсежэ чудне таки дило у мене...

— «Ну, ну, кажы.

— «Колыбъ вы не розсердылыся... Не розсердытесь?

— «Ни!

— «А забожитъся.

— «Отъ тоби святыи хрестъ.

— «Добре... але якъ же его почать?.. Хіба просто такъ: Ну те, що-жъ я у васъ заробыла?

— «Якъ що? гроши...

— «А скілько?

— «Личи сама.

— «Хто его знае, якъ его й личиты? вже-жъ за те время, якъ булы вы дытыною, не слідъ класты ничего...

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХД

ІІІ. А.

— «Чому се?

— «Мы-жъ тоди були вашими крепаками; потимъ вже вы насъ выпустили на волю... тому литъ 20 буде; да п'ять я не була... Скільки се буде?

Харытына зновъ почала: 20 безъ одного 19; двадцять безъ двохъ 18, ажъ доки по пучкамъ не дійшла до п'яты.

— «П'ятнадцять буде... отъ скільки. Щожъ вы положите м'йни? спытала вона не смилыво.

— «От-же, подумавъ я: може й правду Опанасъ говоривъ, що й Харытыну «потягло».

— «Кажи сама, скільки положить? одповивъ я.

— «Я сама не знаю: кладить такъ якъ у людей: ото у попа выжила за няньку п'ять литъ, брала по 10 карбованцівъ на его одежи; дакъ тожъ у попа, а зъ васъ може й грихъ буде по десять».

— «Клады по десять,—буде 150.

— «Ой лышенько, якъ богацько, я й не переличу... ни, нехай буде до сирту, ривно сто.

— «Такъ не годиться: слиде 150—стилько й клады, да ще 20 литъ до воли, клады—такъ само; буде всего разомъ тры сотни и пивсотни.

— «Що вы, що вы! столько м'йни не треба, а сто дасте?

— «Не сто, а вси оддамъ, беры хочъ и заразъ.

— «Дасте? пытала радючи баба.

— «Якъ же не дать, колы то твое?

Харытына кинулась до руки; я мерщій руку вгору.

— «На що се тобі бабусю гроши такъ прыпалы? Опанасъ м'йни хвалывся, що ты обицяла на школу записать?

— «Е, цитте! мало що обицяла... обицяла, дакъ и запишу, не збрешу... зъ рота холявы не зроблю... буде свій часъ, а теперъ самій гроши треба.

— «Беры колы треба.

— «Нехай же завтра визьму, а то въ ночи, щобъ хто не витягъ.

Харытына заговкла и стояла: на лиці у неі я читавъ, що вона не все сказала, що у неі ще щось мулить; та прыдумуе вона зъ чого-бъ его почать. Я й собі мовчавъ: думаю: що зъ сего выйде?

— «Чи не взять-бы намъ, панє! на завтра мазаль-ницъ? несподивано для мене мовила Харытына.

— «Що тамъ мазать?

— «Якъ що? доки на годины стоить нехай-бы печи выхутровали, выбилылы-бъ свитлыци, доливши треба-бъ вихтемъ зъ щолокомъ вышаровать, тай около затепла позашпаровували... тымъ часомъ-бы.

— «Теперь-же бабусю! жныва; жыто ажъ плаче жаты, а мы заходимся коло мазаня въ робочу пору; люде сміятимутся зъ насъ.

— «Овва!... нехай сміються... треба, безприминно треба.

— «Може бъ згодя трохи.

— «Чого тамъ годить, колы й теперь можна; та й якъ его годыты, колы таке заводытся, що й носа не можна поткнути.

— «Щожъ тамъ таке заводытся? сытавъ я, дывуючись.

— «Хиба сами не чуєте якій важкій духъ, наче у Кішви по Крещатыку.

— «Господь зъ тобою, бабусю! нивидь що верзешъ ты.

— «Пидить сами понюхайте: вже третій день я чую сей духъ: я казала и пани и нимкени; вони кажуть: мы ничого нечуемо. Отъ я привела Опанаса у ту свитлыцю де гости сядать, тай пытаю: чуешъ якъ вона воняє?—Чую, каже.—«Щожъ воно таке? чи не здохъ пидъ помостомъ пацюкъ? дакъ клыкны Ониська, нехай мостныцю зирве, да подывится».—«Ни, каже мыни Опанасъ (вишь-же у насъ такіи всезнайко!) се каже не пацюкъ, а такіи самый духъ якъ у великихъ городахъ. Се каже цивилизацією такъ смердыть, я плечима здвигнула, не розумію признатся, що винъ таке плете; думаю шуткуе, або-жъ хиба винъ и не збреше! дорого хиба ему збрехаты! Дывлюся ему въ вичи, а винъ:

«сего клятого смороду не скоро й выкурышъ». Ты, кажу ему, не блягускай, дурныци не несы, а толеомъ говоры: що воно таке и видь чого? Винъ ажъ розсердывся, да тоди до мене: «Стара, а дурна!» (така винъ стара собака! простить за се слово, ничего винъ по людськи не скаже, та ще й лається навижений!). «Кажу тобі, що се цывилизация смердыть отъ и все»... Розберить его.

— «Ну, дальше що? пытаю у Харытыны, бо такі цікаво стало.

— «Щожъ дальше? тежъ свите! кажу ему: тыбъ краще, старый кабанюго! чымъ лаятся, дакъ розказавъ-бы по людськи, що то таке—цывилизация и чого вона смердыть?» — «Не зрозумієшь, каже, ты бабо!»... бачте одынъ винъ розумный!... а щобъ ты знала, дакъ се такій кпсленькій духъ»... Дежъ мы его набрались? Пытаю у его: хіба хто завизъ его до насъ?

— «Вгадала, каже, именно такъ, до насъ его завезено: бачила позавчора прїздивъ до насъ шестернею зъ фалейторомъ—дука, отождъ винъ и завизъ; колы не впырышъ, дакъ пиды добре понюхай: де вона якъ разъ смердыть?!» Воно й правда: сама бачу: тамъ тилько й великій духъ де отой дука сидивъ. Отъ-же боюся, щобъ той духъ не перейшовъ у ту кимнату де диты сплять... Я вже й ладаномъ курыла, и смырны бувъ у мене шматочокъ, не пожалила и его, увесь выкурыла, не помогае... А той анциперъ Опанасъ—регочется: «не поможе каже: тилько чортъ ладану боится, а ты не куры бабо, а бильшъ викна видчиняй, може витромъ пронесе, перейде». Видчиняла и викна и двери,—не помогло... Нехай выбилать, може крейдяный духъ перебье... Якъ вы скажете?

Що тутъ дїятимешъ подумавъ я: и такъ горяче и такъ боляче! позвать мазальныцъ—самоу тоди хочъ зъ двору тикай!... Не позвать баба розсердытся, бурчатыме, пиде таке!... лучше вдовильнытъ ии.

— «Добре, кажу, зовы.

Другого дня ще не світло, не зоря, заходилася Харытына зъ мазальницями: стели и стини обмитають; крейду—де потрискалася—оббывають, шпарують; на доливи воды, трохи не по кисточки, гармыдерь, возня наче передъ велькоднемъ... Мусивъ я выбратися въ комору... Сижу собі такій сердитый, а тутъ Опанасъ прышовъ, та ще й дратуе.

— «А що, каже всмихаючися, вигнала Харытына!

— «Се ништо, якъ ты їи напугувъ.

— «Хай їи, да той напучуе! вона зъ глузду зсунулася... ось побачите! ще й не те буде... подождить трохи...

Сякъ такъ перебився я до вечера: у вечери мазанье скінчилося; Харытына зновъ до мене:

— «Чи не остыла я вамъ?

— «Ни, кажу я, щобъ не образыты старон.

— «Скажить, будьте ласкави, колы знаєте, що воно таке—акціи?

Якъ вчувъ я се слово зъ Харытыныныхъ устъ, такъ у мене й серце одійшло на мазанье и его вохкнсть; за мисто видповиди, я зареготавъ, а Харытына мовчить, дышитъ, плечи въ гору здіймае, да хрыститься!

— «Чого се вы регочетесь? хіба я що таке сказала? пытае вона у мене.

А я сміюся, хочъ мижъ тымъ смихомъ пробигала й така думка: колы вже 70-литня Харытына веде ричъ про акціи, дакъ нашому братови «людямъ сучасного жытя», людямъ—«прогрессу и цывылизациі» и Быгъ веливъ, усе забуты, да гадаты про акціи, банки, девиденды, наживу...

— «Лакъ чи скажете, чи ни? допытуется Харытына.

— «На що се тобі треба знаты?

— «Описли скажу: спершу кажить, що воно акція?

Мусивъ я, якъ зумивъ розказаты.

— «Походыть на те нибы то акція гроши?

— «Трохи такъ.

— «Правда?

— «Брехать не стану.

— «Знаю, що вы не зъ такихъ, щобъ людямъ неправду казаты... а все таки якось чудно...

— «Що чудно?

— «Та якъ же се такъ: акціи—гроши, а ихъ купують и продають? Хиба гроши продають? вѣкъ жила, а сего не чула... Глядять лышень, чи такъ воно?.. чи въ тихъ акціяхъ нема чого такого похожего на мошенство?..

Зновъ ставъ я «просвищаты» Харытыну—що таке акціи «буває, кажу, и мошенство—въ акціяхъ, але таке що про его вси знають и по закону»...

— «Значить—выходить... якъ бы сказать: по закону Божому—грихъ ти акціи, чи ни?

— «Про се вже не скажу, бабусю!»

— «У кого жъ бы его про се спытать мыни?

— «У попа.

— «Ну те ще жъ от--що: колы хто купуе и продае акціи,—за се ничого? до мирового не потягнуть?

— «Мабудь, що-ни...

— «То-то!.. глядять, чи такъ воно!

Глядять, щобъ на душу гриха не прынять... я бачте, хочу купыть соби акціи, дакъ колыбъ часомъ за се мене не тее...

При симъ слови я не выдержавъ: скочивъ зъ мѣста и перебивъ Харытыну!

— «Бабусю! Харытыно! Господь зъ тобою! чи ты пры соби? чи ты... ты... куповатымешъ акціи! хто се тобі пораявъ?..

— «Що жъ тутъ дывного!.. уси купують хиба я не така людына, якъ и вси?

— «Ты жъ сама опасалася—чи не мошенство яке акціи...

— «Вы казали, що за се ничого не буде.

— «А грихъ?

— «Колы грихъ—попу на часточку, винъ одмолыть... а може й гриха нема.

Бачу я, що тутъ нічого вже не вдієшь словами, не одвернешь Харытыны... Пошестъ наживы заразыла и нашого «безсребренныка»... цікаво тилько мыни стало: де у такому глухому хутори купуватыме Харытына акціи и хто вбывъ въ ии стару голову таку нову «идею»?

— «Дакъ завтра, мовыла Харытына, я визьму у васъ грошей.

— «На акціи?

— «А вже жъ!

— «У кого ты купуватымешъ акціи?

— «У Фрейды, у шинкарки.

— «Якии акціи?

— «Яки траплятця.

— «Гляды бабо! акціи всяки бувають».

Не спавъ я усю нічъ: Харытына и акціи такъ и дивилъ въ вичи и розганялы сонъ. Що сплющу очи; оть-отъ засну, а якійсь голосъ въ ухо: «Ащо, уси люде, навить Харытына, зрозумилы «духъ и идеи» нашого часу, тилько вы зъ Опанасомъ цураєтесь, да видплююєтесь, побачишь, выпаде воно вамъ випадкомъ». Отакъ цілу нічъ. Диждавши свиту—заразъ до Опанаса:

— «Чи знаєшь що, Опанасе! годи намъ жить ченцями, да «спасатися въ мыри»; годи одставать одъ людей годи дурныцю правыты, онъ прочитай и въ «гавети» пишуть яке добре дило банки, да акціи; давай приймемось за акціи, розживемось...

Опанасъ наче не чує, та до мене:

— «Чаю ще не пылы?

— «Ни.

— «Дакъ ходимъ скупаємось у ставку; на-тще воно добре».

— «Ты мыни зубивъ не заговарюй; а кажи, що ты думаєшь про акціи?

— «Нехай вже про ихъ Харытына думає, а мы ходимъ купатися.

Бачу я що видь его настоящей порады не добьешся, згодився; идемо купаться. Йдемо, стрпчаемо на гребли жидивку Фрейду зь своимъ сыномъ Мойшею, а поручь зь ными Харытыну, несе щось у прыполи.

Опанасъ не вытерпивъ, зачепывъ бабу:

— «По вовнянки, каже, ходыла?»

— «Тю-тю! яки теперь вовнянки! Повылазыло тобі, чи що? одгрызнулася на его Харытына, да тоди до мене: «ось вернися до дому, та дайте мыни грошей; акцій накупила... дывится, чы добри вони? путящи?»

Харытына показала акцій. Взявъ я одну, читаю: «Акція Общества желѣзной дороги съ хутора Голаго, на хуторъ Голодный—50 рублей».

— «Що се за акцій? пытаю у жидивки: я про таке «Общество» не чувъ. Чи ты часомъ не тее...

— «Сцо се вы, сцо се вы! нехай мене Быгъ бороныть! я цестна людына, се «общество» настоящее.

— «Почимъ у тебе си акцій?»

— «Якъ до купця: Оныськови продала по два карбованци; Мытрофанови по два зь копою; зь Харытыны прошу два безъ четвертака».

— «Ни, ни! и не думай сего! перебыла ии Харытына: хочъ зарижъ, хочъ сама помры бильшь тройка не дамъ».

Я ставъ було образумлюваты Харытыну, доводыты ий, що тутъ очевидне мошенство: колы акція въ 50 карб. иде потрояку, дакъ!.. АлежъОпанасънедавъдоговорыты...

— «Що оце, каже, зь вами? заразъ тилько що мене вговарувалы торговать акціями, а теперь Харытыну одбываєте... по якому се?»

— «Вона твоя правда, Опанасе.... та правда й те: що нажива ласа ричъ!!

— «А совисть?...

Купыла моя Харытына по пъять злотыхъ ажъ трыдцать акцій, а въ вечери просыть коняку: «повезу, каже завтра въ Ичню до торгу акцій... Люде возылы, добре попродалы».

Не ставъ я змагатыся, давъ безклубу кобѣлу: поій-хала Харытына до торгу, прышовъ вечиръ: Харытины нема зъ мѣста.

— «Ну, кажу Опанасови: колыбъ чого зъ бабою не стілося».

— «Не вѣзьме їн дидько! могорычи певно крушае. Колыбъ тилько коняка цѣла була, а про Харытыну мыни байдуже; вже колы взялася за акціи! Опанасъ махнувъ рукою и плюнувъ.

Въ обидъ другого для вернулася Харытына; дывлюся — невесела; похнюпылася; нѣсть повисыла... я вже мовчу ничого ї не пытаю, хочъ и дикаво було.

А Опанасъ не втерпѣвъ таки, пытае!

— «Що? добре поторговала?»

Харытына якъ вызвирьтѣ на его: «колыбъ тебе такъ триста торговали!»

— «От-тоби ї на! за вищо се такъ? лыбонь не вбарышовала ничого? дратуе їн Опанасъ.

Я бачу, шо Харытына не своя, та щобъ не чутъ бучи, швидче за шапку та въ гай. Довгенько тамъ ходивъ. Вертаюся черезъ греблю, чую бѣля шинку гвалтъ на увесь хуторъ! Зблыжаюсь, прислухаюсь, прыдывляюсь, — морока, тай годи! Харытына моя зъ жидивкою «Водай тоби, каже, очи акціями позатыгало! бодай тоби такъ бѣльма, якъ оти акціи! бодай тоби ковбыкъ акціями обложило!» и чого вже чого не бажала вона Фрейди. А Фрейда не сердытѣ, тилько всмихаєтѣся.

— «Ну, ну, стара! чого лаєшся, вговорює вона Харытыну: хѣба моя вина, що акціи подешевшали; аможе ты не вмила продаты? пидожды трохи, вѣзьмешъ барыша, воны подорогшають, пидымутѣся».

— «Нехай тебе завійна вѣзьме! нехай тебе запечинкы пидійме! дякує Фрейди Харытына. Не треба мыни твоиыхъ барышинь, подавись ты йимы! ты мыни мій стовбъ верны! верны несяюхо!..

— «Сцо се ты бабо! не пры соби! де ты чула таке, шобъ верталы?

— «Не вернешь? кажи, говоры, не вернешь? прыстае Харытына.

— «Сцо се ты выгадала бабо.

— «Я тебе добромъ пытаю: не вернешь? говори мыни? лютуе Харытына.

— «Не верну.

— «Не вернешь? пытаю вдруге.

— «И вдруге—не верну.

— «Въ трейте пытаю: вернешь, чи ни?

— «Сказано разъ: не верну.

— «Дакъ отъ же тоби! на, жидюго проклята!» та зъ симъ словомъ—тарахъ въ одно вѣкно, дали вдруге, въ трейте! шибки посыпалыся, забряжчалы,.. «Оце тоби Харытыныны гроши! разжывайся зъ ныхъ на здорвье!» примовыла Харытына и тихою ходою подалася греблею до дому; а я хотивъ за нею; колышь Фрейда до мене:

— «Цы бацците сцо васа нянька наробыла?

— «Бачу! вѣкна тоби потрощыла.

— «Хиба такъ годится?

— «Не скажу! мабудъ—годытся колы бьють.

— «Сцобъ иі объ дорогу вдарыло! я іі добра хотила; я іі дешево акціи оддала, а вона мене на увесь хутирь поганьбыла! Я до мирового циду.

— «Щастливон дороги.

Прыхожу до дому—нова прыгода: Опанасъ ажъ за живить берется, та регоче, а Харытына лютуе, сердытся, сыкается до его зъ кулакамы.

— «Я тоби казавъ, бабо! Що акціи до добра не доведуть: грошей на ихъ чи заробишь, чи ни; а клопоту добудешъ и совистъ збудешъ. Отъ воно на мое й вышло. Побыла жидивци вѣкна,—будешъ у мирового, одвидашъ тюрьмы.

— «Ни хто сего не дижде! за що мене въ тюрьму? за мое добре? за мои гроши? се такъ! якій бы се й судъ

бувъ! хіба я їй даремне побыла викна! я за своє добре! нехай верне мои гроши!

— «Ни, се вже дурныця, пыши, бабо, пропало! гарні акціі! втелющила тобі Фрейда на пречудо! Сховай ихъ въ головы положившъ, йдучи на той світъ».

— «Водай ты лигъ, тай не вставъ! оддячила Опанасови Харытына: збуду!!

— «Чомъ не збудешъ! на підпалъ оддай, отъ и збудешъ; або ке мыни на цыгарки».

— «Ось на тобі що! промовыла Харытына підносячи Опанасови підъ самый нисъ дві дули.

— Тыбо, стара, не дурій справди; я не жидивка; языкомъ що хочъ меля, а рукамъ воли не давай», одмовивъ суворо Опанасъ.

— «Опанасе! йды сюды до мене! гукнувъ я, щобъ утихомирыты бучу. Стыхла моя Харытына; мы вже мовчимо, не згадуемо їй про акціі. Диждалыся Ильи. Просить зновъ Харытына коняки: «пойду, каже, ярмалкуваты въ Городню».

Понхала.

Дунавъ я зъ ярмарку зновъ привезе колотнечи; ахъ ни! Кривъ Быгъ. Вернулася: дивлюсь сидыть вона на вози, обложылася кругъ себе клунками; прямо до коморы верне. Пожолыла клунки въ комору, замѣнула, ключъ въ кишеню, та до мене.

— «А путе, лышень, купуйте у мене крамъ.

— «Якій?

— «Усякій! наярмалковала всячыны».

— «Акціі збула?

— «Слава Богу! — збула».

— «Уси?

— «До одніен.

— «За скільки?

— «Не знаю ще, не обраховала якъ слидъ: за готовика — одну тилько збула: взяла трояка, сорокивку и гривни.

— «Останни-жъ якъ?»

— «Проминяла: кому на цыбулю, кому на яйця, на вовну, на вискъ, на полотно! здається, маху не дала, не програла»...

Стала Харытына спродувать потроху свій «крамъ»; стала раховаты; нараховала барыша цілого коновика. Минуло лито: про акціи більшъ и речи не було; на зиму перебралися мы въ городъ. Стала Харытына щонеділи ходыты «въ монастиръ». Пиде рано, ще й на свить не займається, а вертаецця пизно, вже стемніе. Щожъ! у мене думка така: людина вона стара, до монастира далеко, покиль то доплентається, Байдуже!

А Опанасови, дакъ до всіого дило е; до всіого винъ додывятся, кожного винъ прыючить.

— «Радуйтесь! каже винъ мыни разъ на мясныци.

— «Що тамъ таке? пытаю.

— «Харытына наша въ люде пишла».

— «Якъ?»

— «Такъ! прокляти акціи збылы їи зъ пантельку. Заробыла ото на їихъ коновика и зрадила: зновъ закортило, зновъ потягло їи до акціи, та вже не зъ якою тамъ Фрейдою, а зъ панами, та зъ банкирами».

— «Се ты возка пидвозышь»...

— «Оце ще!.. и прыючивъ їи своимъ очима. Ото спершу вона справди въ монастиръ ходыла, а дали спизналася якось зъ Фуесенкомъ Мыколою... Отъ сей пройдысвить и прынадывъ їи до себе. Роспытуе бабу, про се, про те, да частуе; а Харытына черкає чарку за чаркою. Довидався винъ, що у Харытыны є гроши... винъ ласый до грошей; носомъ ихъ чую, мовъ та собака дычину... Довидався, що баба вже коштовала акціи, и почавъ їи напучуваты; почавъ, почавъ... Спокусывъ... купывъ одну акцію—якогось банку; купивъ за два, продавъ за чотыри карбованци; бабу й пидвело... А Фуксенко промаху не дасть!.. якій колысь бувъ миршавый безштанько; а теперь тысячами орудує, банкомъ керує...

Вміє вінъ підлащитися лысицею... вміє чужу кишеню витрусити... ось побачите до чого вінъ доведе нашу Харытыну: выманить у неї усі гроши.

— «Се несиньтныця Опанасе! велики тамъ у Харытны гроши, щобъ на ихъ заздривъ Фуксенко».

— «Ге, ге! не знаете вы сієї лысици! вінъ не пвакає на те: чи велики, чи мали, абы гроши! по зернятку курыци збирає... А теперъ ему до заризу треба грошей и дурнихъ людей; особливо ласыхъ до наживы.

— «На що? у его жъ и своихъ доvoli грошей.

— «Е! у его пелька безодня! та вы бачу ничего не тямите! Фуксенкова душа не насытима, вінъ теперъ розмирился на гроши, ажъ трусытсья до їхъ».

Говорымо оце собі, ажъ гулькь! Харытына въ хату:

— «Добрый-вечиръ вамъ».

— «Добрый-вечиръ и тобі, бабусю!»

Слово по слову—просить Харытына усі свои гроши.

— «На що вони тобі? пытає Опанась.

— «Треба.

— «Въ монастырь старцямъ однесешъ?

— «Оце ще! не выдала старцівъ! Та яке кому дило до моихъ грошей: де схочу тамъ и дину; де схочу, тамъ и прыткну... на те вони мои! Може я їхъ на проценты людямъ позычу, може въ банку положу; все таки щось прыбуде, а то лежать безъ жадной корысти»...

«Корысть! корысть! корысть!» задзвинило у мене въ ушахъ. Я мовчки доставъ зъ шухлядки гроши и отдавъ Харытыни; взяла, завъязує въ хустку.

— «Тыбъ переличыла, може не вси», дратує її Опанась.

— «Личи вже ты свои, а я й не личивши вирю».

— «Вирить по неволи, бо не вмієшь переличати».

— «Одчепысь ты отъ мене! отъ приставъ навижений! ваче мокре рядно!» забубонила Харытына и пишла.

— «Се бачте ось що у їхъ буде, заговорывъ Опанась до мене: Фуксенко зъ якимись жидами завивъ нове на

акціяхъ «Общество росповсюжуванья шинкивъ и спочиванья народу». На такі акціи лхнуть люде наче мухи на медъ; але жъ Фуксенко—мудра голова! винъ знае, що ти акціи дадуть сто, або й двисти процентивъ дивиденду: отже треба, що бъ его—Фуксенка, выбрали головою; чи якъ тамъ у їхъ кажуть «главнымъ директоромъ»... для сего треба, що бъ на першому збори були акціонерами такі вивци якъ наша Харытыза»...

— «Опанасе! се що вже... якъ бы тобі сказати краджка, мошенство...

— «Ни! колысь воно може й такъ було, а теперъ се не мошенство, не злодійство а просто: нажива...

— «Одначе жъ, Опанасе! ты розсуди добре, розберы, помиркуй: до чого се все доведе... колы такі люде якъ Фуксенко»...

— «Розбиравъ я, судывъ, мирковавъ и знаю добре, перебувъ мою ричъ Опанасъ: до чого доведе? воно вже й довело, дальшъ никуды весты... теперъ вси «заробляють», наживаются по закону, а отъ-отъ пріймуться просто на просто—красы!.. Отъ вы спитайте у мене: що теперъ найбільше роблять люде «освичени», люде «цивилизациі»? якъ скажу: наживаются»; мучять свои мозки, якъ бы одынъ у другого вытягъ зъ кишени, такъ хитро, да мудро, щобъ не сказали на его, що «вкравъ», що винъ «злодій». И справди: хйба вони крадуть? Краде якій—будь тамъ Терешко, Грицько оклунокъ борошна зъ коморы; щобъ нагодоваты дитей, а Фуксенки, Грегеры, Варшавскіе, Горвицы, только «наживаются»; только «заробляють»...

— «Слухай Опанасе! чимъ же виненъ Варшавський...

— «Знаю, знаю!.. винъ не виненъ... я его знаю, якъ ще ваксу продававъ... виновати его прикажчики, що погонивъ пускають въ старци... Хйба черныця Митрофанія—винна...

— «Отъ и не вгадавъ: черныцю засудылы...

— «Не вмила... а отъ Варшавського, не засудять... банкирь...

— «Постой: по твоему—колы банкирь, дакъ вже й... тее...

— «Ничого—не «тее»... винъ — «заробляе», «наживается».

— «Не завжди... банкирь часомъ иде на «рыскъ».

— «Отожъ той рыскъ и есть та сила, що губыть, деморализуе людей...

— «Се бѣ то по якому вже?

— «А по такому самому по якому голодный чоловікъ... Э! та що тутъ балакать... Ось побачите, кажу вамъ, яка підніметься у насъ крадишка въ банкахъ... затрещать вони»...

Я замыслывся!..

— «Крадижка, крадижка, злодійство! усюды йхъ бачу, усюды йхъ чую, говоривъ дали Опанасъ якимсь профессорскимъ тономъ: «культура», бачте піднімається!.. жды злыгались зъ Фуксенками, да принялись «цивилизовать» насъ темныхъ... Отъ вони й Харытыну нашу «выцивилизували», втоптали и їи въ те болото наживы, видкиль ниhto чистимъ не выйде.

— «А Фуксенко?

— «Фуксенко! у Фуксенга на те хвистъ е, щобъ свій слідъ замитаты; его зъ роду не піймають.., порвется и ему нитка, тилько не въ «наживи», и иде инде... винъ вміе «наживаться». «Онъ купивъ собі яку худобу».

— «То не винъ...

— «Правда: я й забувъ; то не винъ, а жинка его... А Харытыну—мыни шкода! пропаде баба!... обернуть їи до сорочки и занивечать...

Опанасъ взявъ шапку и пишовъ... килько днівъ не було въ насъ речи про бабу; и сама вона не згадувала ни про акції, ни про Фуксенка, котрого и справди вибравлы головою горилчакового товариства.

Оце жъ разъ середъ ночи Опанасъ розбудивъ мене:

- «Вставайте каже: у насъ не все гораздъ.
- «А що тамъ?
- «Харытына доходять.
- «Що? якъ... видъ чого?
- «Такъ, доходять!... треба швидче за попомъ; бо до вечера не до тягне.
- «Дакъ за ликаремъ бижи...
- «Ничого вже ликаръ не вдіе...
- «Щожъ зъ нею?
- «Звистно що: одъ Фуксенка недугъ перейшовъ нанеп.
- «Якій недугъ?
- Оце жъ!... пытаєте, наче не знаєте —якій! звистно якій: сучасний: Games canina... Блюе, здорово блюе... идить швидче до неї».

Я прожогомъ до Харытыны: не познать бабы! лыця на їй нема: сама смерть.

— «Що се ты, бабусю? питаю у неї.

— «Ой! хто его знае що воно таке и зъ чого такъ сталося: учора у Фуксенка гулялы; бенкетъ винъ справлявъ... его жъ выбрали мы... я жъ акціонерка... голосъ подавала... Ой, ой! нудно, нудно!... Могорычи пылы; вечералы... прыйшла до дому, помолылась Богу, якъ слидъ; пораховала свои заробитки за акції и лягла спаты... заспула... усе було добре... ажъ snyтця, що Фуксенко обикравъ мене: я якъ злякаюся!... якъ занудыло мене... ой! ой! и не стямлюсь...

— «Щожъ у тебе болить бабусю?

— «Ни що не болить; тилько нудно, та блюю»...

Я кинувся до ликарствъ: капли даю, горчичники на живить, лідъ даю ковтаты, не помогае... баба проби крычить... пославъ до ликаря.

— «Даремна ричъ! каже Опанасъ: тыхенько, такъ щобъ баба не вчула: ни що не поможе; стара людина, не вынесе... Молоди люде выносятъ; а въ такі лита, якъ Харытына—годи вже! нихто не вынесе... Се я добре вже запримитывъ... Дійде! посылайте за попомъ!!

Опанасова байдужисть мене розсердила: якъ таки такъ: людина вмирає, а ему байдуже: все одно каже: дійде, не треба гонты, все одно вмере!... а може ще й не вмере! чому не поспробувати, хочъ Довероваго порошка, а бо «aqua distilat...»

— «Пробуйте, колы охота є, одповивъ Опанасъ; а я добре знаю, що вже ничего не поможе! Сей капостный недугъ заразливый; а для старыхъ людей винъ—смерть!... Покоштувала Харытына разъ девиденду того—ни се, ни те... Колы бъ не отой распутный Фуксенко, дакъ може бъ вопа вдруге й не видважилася; зараза може бъ и вышла зъ неи; дакъ пидвернувъ же его лыхій! спокусывъ бабу!... ну, зараза и пишла по всему тилу... Вже колы старый чоловікъ заразытсь на оту fames canina, дакъ воно ему не мынетсь такъ; згине непримивно пропадає... дуба дасть! у старыхъ людей сей недугъ швидко йде... Посылайте за попомъ».

— «Жаль Харытыны...

— «Чого тамъ жалковаты! все одно вона морально вмерла, ще ранішъ, тоди якъ клятый Фуксенко спокусывъ їи до наживы... Теперъ вона що? живый трупъ!.. чого жалить! усьи тамъ будемъ»...

— «Одначе жъ...

— «Усьимъ туды дорога...

Позвали ликаря: дывывсь винъ, дывывсь на не дужу; посчитавъ живчикъ, глянувъ на языкъ, потеръ соби лоба, сивъ и напысавъ: aqua distilata... «черезъ часть по ложки».

— «А що не на мое хіба вышло? сказавъ Опанасъ, выпроводивши ликаря: тилько карбованецъ пронавъ... За попомъ треба».

Позвали попа; исповидавъ винъ Харытыну, запрычастивъ. Спершу видмогалася, не хотила: «хіба, каже вамъ остыло, що я живу!... я ще не хочу вмираты... я выдужаю!».

Не выдужала!

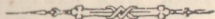
Къ вечеру почала заговарюваться: усе верзла про гроши, про акціи, про дивидендъ, про якусь немецку, не насытому утробу, про Фуксенка... О пивночи прышла трохи въ себе. Я зрадивъ; думаю: выскочить баба, поживе ще... Пидозвала мене до себе, такъ жалисно глянула на мене и промовыла:—

— «Оце акціи!... уси мои акціи, уси до одніей... воны... у Фуес.»...

Не договорыла, позикнула и... Богу душу отдала...

— «Со святыми упокой! ставъ читать Опанась и на старыхъ очахъ его повыслы дви буйни слезыны...»

Лыстопадъ 1877 р.

III.

Музыка Павло Дрантусь.

«Роскажу вамъ про Дрантуса!»

— «Се хто такій Дрантусь? сытае у мене читатель: певно немецъ, або шведъ.

«Трывай, читателю! не ловы попередъ невода рыбы! Дрантусь такій самый немецъ, якъ и мы съ тобою: родомъ винъ зъ славного мыргородского повиту, тамъ зъ поконъ вику жили его диды и прадиды. Дидъ его бувъ простый козакъ: батько теръ лигти у якомусь суди; а самого Павла взяла на 12 роци одна богата, бездитна пани; удова: оддала его до гимназїи въ Полтаву, дали до университету у Київи и выховала зъ его — разъ учителя, вдруге артыста музыку, а втрейте «ненавистныка» панивъ, особливо пидстарковатыхъ паніекъ. Якъ воно такъ сталося и видъ чого въ ему выросла оци «ненавыжа» — про те не скажу: одъ самого Дрантуса я про се николи ничого не чувъ, а додавать свого, вгадуваты неяково! Знаю я, що у птастви буває такъ, що пидсыплешь пидъ квочку, индычыхъ яецъ, и выведе вона не курчатъ, а индычатъ, а чого воно сталося такъ, що пани не выховала Дрантуса панычемъ — не знаю!.. Цикава бъ ричъ довидатыся про той психологичный станъ якимъ Дрантусь прышовъ до свого погляду; але жъ кажу: про се я не знаю. Чувъ, що Дрантусивъ батько бувъ чоловикъ вельмы убогий; чувъ, що й самъ Павло, живучи ще у батька, зазнавъ доволи бидованья, чувъ я се видъ людей, а зъ самымъ Дрантусомъ про

его мынувшину, а особливо про его убожество николи ни слова не говорывъ. Я знавъ що винъ не любить про се говорыты; може затымъ, шо самъ перейшовъ школу убожества, и перебувавъ «часомъ зъ квасомъ, а порою зъ водою». Зновъ же на мою думку и жадный чоловікъ, шо перейшовъ школу бідноты не повиненъ бы выступаты зъ розмовою про свое лыхо: про се краще мовчаты. Чувство властной шанобы не дае насытятся передъ людьми зъ своимъ лыхомъ, немовъ на показъ. Люде любятъ дывытыся на те, шо ясне, пріятне, гарне, любятъ слухаты весели речи, а лыхо лише ховаты одъ людей; лыха у всякого и свого повна торба; одному воно зворушыть свою властну болячку, а другій—знайдется й тахій пройдысвить, запродавецъ, шо насміється зъ чужого лыха!.. Зъ Дрантусомъ я спознався вже тоди якъ винъ дослужувавъ до пенсіи, и от-отъ мусывъ кнуты свое вчительство. Ему тоди вже геть-геть перескочило за сорокъ; але зъ виду выпъ бувъ молодшій своихъ литъ: высокій, чорнявый, билолыцый, коротко пидстрижений; ни вусывъ, ни борода; худощавый, зъ сирыми, наче оловяными, очима, зъ довгимъ носомъ, невеличкимъ ротомъ; бпылы мовъ крейда, вузенькымы зубамы; трохи нобы суворый, неговиркій. Отъ и увесь Дрантусъ. Характеръ его не подобався мыни: замкнутый въ самому собі; понурость въ погляди, инколы, доки я не распознавъ добре сего чоловіка, ажъ вражало мене. Отъ же заходылы мы одинъ до другого, трохи не щодня; выпъ любывъ щобъ я читавъ ему «Кобзаря», а я дакъ просто выпывався его грою на скрипци; я раеавывавъ, слухаючи якъ на Дрантусовій скрипци розмовлялы струны зъ смыкомъ.

Гарно гравъ Дрантусъ и на рояли, але на скрипци его гра була чудовна: струны уего не гралы а говорылы; каженъ бувъ слово и летывъ прямо въ сердце, на саме дно; до того хто слухавъ. Тамъ на дни мого сердца оти Дрантусови слова—гуки будылы, ворушылы

те, що хотивъ збудити Дрантусъ. Винъ причаровавъ мене до своєї музики, приковувавъ мене до гуківъ своїхъ струнъ, і часомъ я чувъ, мні здавалося, що слідомъ за гукомъ струнъ, Дрантусова душа виходить зъ тіла і невидимою цівкою перелюється въ струны, духотворить їхъ! От-отъ,—здавалося, уся Дрантусова душа перелється въ струны, тіло его впаде, умре, а струны вимовлять людськими словами усе те, що ховавъ одъ людей самъ Дрантусъ... Отъ въ такі годины я по гукамъ струнъ читавъ Дрантусову душу: я бачивъ її, мовъ въ зеркалі, я бачивъ, що її прыгнуче самотність. Живъ Дрантусъ не безъ людей: знайомихъ у его було доволі; здавалося, наче ото і пріятелі, люде близькі до его думками, рідні зъ нимъ поглядами, близькі до его своїми прямованнями; але—здавалося! а винъ справді чувъ себе одинокимъ, самотнимъ; чувъ, що біля его души нема другої души, близької до неї, такої якъ его душа; чувъ що біля его серця нема другого серця, котребъ грило его огнемъ чистого кохання... Въ Дрантусовихъ музичнихъ творахъ-елегіяхъ я читавъ, якъ винъ нудиться, мучиться, визнаючи себе одинокимъ; але ще більшъ визнаючи, що пры сій самотності, винъ прикований до людей, до громади, до громадського життя; прикований хочъ порожніми, але мицними ланцюгами. Порожни вони о стільки що не вдержать, не стануть підпорою чоловікові, который потрібує підпори въ своїй жвавости, въ своєму прямованню, въ своїй вири і надії. Безъ такої підпори чоловікъ въ великій громаді, чуже собі самотнимъ, ще більшъ ніжъ на самоті. І отуть то, поміжъ людей, самотність гниється чоловіка, душить, тисне, ще більше, ще гірше ніжъ на самоті міжъ чотирохъ стінъ... Розмова такихъ душъ виливається у кого въ малярство, у кого въ музику, а въ кого просто въ глибокі, німі муки, одгукомъ котрихъ бувають тільки тяжкі зитхання... Ланцюги, що приковували Дрантуса

було стільки мицни, що в'єго не було сылы порвать йхъ, ослобоньтсь видъ йхъ... винъ се чувъ и мучьвсь...

Отакимъ чоловикомъ показувавсь мыни Дрантусъ в'є свойъ музици: чоловикомъ-мученыкомъ самотности середъ великои громады людей!

Кроме своєї професії—вчительскої Дрантусъ дававъ лекції музики на роялі: чудна річъ—на скрипці винъ ни за що, никого не хотівъ вчыты; нигде на скрипці винъ не хотівъ граты, кримъ у себе дома.

Не що давно, передъ початкомъ мого оповидання Дрантусъ поселився на кватери в'є доми свого товарища вчителя Івана Куща. У Куща була сестра Зоя: вчылася вона в'є гимназії, де Дрантусъ читавъ исторію. Зою прырода щедрою рукою наділыла и духовыми и физичными дарами и не даремне жъ Кущъ прозавъ ії «богатыркою».

— «Не треба за нею ниякого вина, вона сама собі золоте вино», говорывъ Кущъ своїй жинци; вона у насъ не засыдытсь, не задивує».

— «Хто знає! одповидала жинка: лучше б'є колы б'є люде знали, що за нею єсть тысяча-друга; теперъ бачъ всякій бы бильшъ на гроши... отъ отъ скинчть Зоя гимназію; треба буде промышляты про жениха».

— «Байдуже! Зоя сама промыслить».

— «Все таки лишне, колы швидче... Самъ знаєшъ яки наши достатки: выйде зъ гимназії треба жъ ії зодягты не такъ якъ теперъ... а зъ чого визьмемо? все б'є то зъ твого жалованья?..

— «На те у Зои єсть руки и голова: сама заробыть: даватиме уроки; на скрипці вчитиме; вона добре грає!.. Отъ теперъ Дрантусъ у насъ живе попрошу єго, щобъ подучивъ ще Зою на скрипці.

— «Не виросышъ ты єго, не такій винъ, хто вже єго не просывъ, чого єму не сулылы ни за що не хоче.

— «А мене може и послухає, по товариству. Попробую.

— «Наврядь...

Справди Дрантусъ послухавъ Куща. Зою винъ помитывъ ще въ гимназіи, помитывъ у неї добрій талантъ... разъ почувъ винъ дома якъ Зоя грала на скрипци и самъ соби погадавъ: «у неї єсть искра божого огню» вона розуміє музику и може добре грати». Тымъ то винъ и згодився вчиты Зою на скрипци.

Выпало такъ, що того самого року, колы Зоя скінчила гимназію Дрантусъ залишивъ службу и вышовъ на пенсію.

Се було литомъ 1878 року. Зъ осени Дрантусъ ставъ вчиты Зою самъ винъ у ту пору увесь оддався самій музици: зъ дому выходивъ инколы тилько до мене, та на приватни лекції, котрыхъ винъ взявъ тилько абы платою зъ ныхъ можна було додати те, чого не ставало пенсії на прожитокъ одному... Увесь свій вільный часъ винъ розмовлявъ зъ своею скрипкою: и мыни здалося, що Дрантусъ ще выразній ставъ говорыты на струнахъ; що, граючи, винъ цилкомъ забувавъ свить, людей и переносывся въ инчій свить, въ свить идеальный, въ свить поезіи и красы.

Разъ зимою зайшовъ я у вечери до Дрантуса: вечиръ тилько що починався; повновидный місяць оглядавъ землю и зазыравъ у вкна до Дрантуса, свитла у Дрантусовыхъ вкнахъ не видно було; горило воно тилько въ прихожи, якъ тилько ступивъ я въ прихожу такъ и облыло мене зъ Дрантусовой хаты якимысь неземными гуками двохъ скрипокъ. Я зупынився: боявся дальшь ступыты, я ставъ слухаты; я увесь ставъ увагою... я чувъ якъ ти гукы перелывались до мене въ душу и наывалы іи до верху... Дрантусъ стоявъ до дверей спыною и не примитывъ мене, я тихесенько перейшовъ до дверей его кимнаты и прытулывся до одвирья, Зоя глянула, примитыла мене, кивнула мыни головою и грала дали. Дрантусъ запрымитывши рухъ Зоинои головы, оглянувся на двери.

— «Ба! се ты! промовивъ винъ до мене: ну слухай, колы пришовъ»... И чудовни гукѣ двохъ скрипокъ полылыся зновъ своею чудовною, чаруючою цивкою... То була незвычайна, неземна година въ моему жити! николи не забуду про неї!.. Самы обставины додавали поезіи: вечеръ; на двори, при місяці вылыскуется срибный снигъ; зъ блакитного неба дывытся въ хату блидный мисяць... Середъ хаты двѣ людны; лыць ихъ не видко; ихъ покрывае тинь; не видко ихъ очей и выразивъ ихъ; тилько выдко якъ правши ходять, то вгору, то внызъ; якъ пучки ливыхъ рукъ бигають биля колочкивъ скрипокъ по струнахъ, якъ два смычки прыневолють струны говорыты... чуешъ ту розмову ії ушмы и серцемъ и душею; чуешъ и ниміешъ видъ неї!..

Дуэть скинчився: Дрантусъ бережно положивъ на стиль скрипку и самъ, не сивъ, а прямо впавъ на канпъ, и швыдче закрывъ свое лыце обома руками. Зоя опустила руки и не рушала зъ мѣста: вона походыла у ту годину на якогось небесного херевыма. Я не ворухнувся; боявся дыхнути. У кимнати стало такъ тыхотыхо, наче не було тутъ живої души. Такъ мынуло килько хвылынъ.

— «Може я свитла прынесу? озвалася Зоя.

— «Не треба, не треба, одповивъ швыдче Дрантусъ. Я зрозумивъ чиму ему не треба свитла: винъ бажавъ щобъ ни я, ни Зоя не бачылы его лыця, не прочиталы на ему, тихъ выявъ, якихъ наробывъ дуэть... Зоя тыхо вышла въ другу кимнату. Мы мовчали.

— «Чувъ? спытавъ згодя у мене Павло.

— «Чувъ, одповивъ я самъ не знаю чого боязно и стыха.

— «Що жъ скажешъ?

— «Тутъ ничого не можна сказаты, тутъ можна тилько чувствоваты що ты въ годину гры перенился и живешъ десь инде; въ мыри поезіи и красы.

— «Правда твоя, правда! тутъ ничего не можна сказати, тилько чувствуешь, и не вымовишь того чувства словами.

За симъ словомъ Дрантусъ пидойшовъ до мене, обнявъ и поціловавъ.

Почалася розмова про музыку, поезію, штуку, вичню красу; перейшла на исторію, на сучасне житъе и тяжкій впливъ деморализаціи...

— «Трывай, трывай! сказавъ Павло: трывай, треба свитла; винъ нервово вхоловъ сирнычки и засвѣтивъ свичку. При мѣсяци не можна говорыты про наше сучасне житъе; треба свитла, а то и такъ темнота, темнота и темнота.

— «Темнѣйше темной ночи; душно, тяжело; ни свиту, ни воздуха; дыхатъ ничимъ.

— «Самый найкращій часъ за для банковыхъ и всякихъ пнчихъ деморализаторивъ.

— «Задохнемся!.. кажу: ничимъ дыхатъ.

— «Дыши вирую въ красче; надією на лучче; сподиваньемъ на нашу молодижъ, котру мы выховалы...

— «Тилько не я, перебувъ я Дрантуса: самъ знаешь, що я не...

— «И ты, и я, и вси мы: не скажешь хто и що по одыноко робывъ и зробывъ; уси робилы; уси працевалы; уси щось зробылы гуртомъ!.. За 15 литъ маемо освичену матирь... О! не дай Боже колы бъ я не бачивъ рижныци мижъ нашимъ поколиньемъ, и тымъ що мы выховалы! не дай Боже! колы бъ я втерявъ надію на нашу молодижъ; на їи безкорыстну любовъ и працю за для народа!.. я зразу пустывъ бы соби кулю оцюды (Дрантусъ приставывъ пучку до чола), або петлю на шию.

Дрантусъ почавъ нарикаты на своихъ ровесныкиивъ; розновидовъ якъ ему тяжело зъ нымы; якъ винъ любуе въ розмови зъ молодижью, яки надіи мріють у его на молодижъ, — котра «путемъ тихого спокойного про-

грессу вимовить наше соціальне житє и дасть Россіи Мессію свита, спокою и добра»...

Николы Дрантусъ не говоривъ зо мною такъ жваво, щиро и одкрыто... мыни ажъ чудно стало. День за день, ставъ я примичаты, що Дрантусъ якось перемѣняется, меншъ у его понурости, меншъ замѣнутости, бильшъ веселости и жвавости.

Сумно и тяжко распочалася скризь у насъ весна 1879 року! тилько що мынувъ переполохъ отъ «Ветляньскои чумы», а тутъ зновъ скоився другій, бильшъ ще небезпечный... тяжко его й споминаты. Въ першихъ дняхъ мая зайшовъ я у вечери до Дрантуса: винъ сидивъ съ Зоею на ганкахъ; розмова йшла у нихъ про музыку. Я й соби приставъ.

— «Добрый вечеръ вамъ! озався стоячи на порози одынъ зъ нашихъ знаемыхъ!

— «Добрый вечеръ, Васылю! сидай до гурту зъ нами.

— «Я на годиночку до тебе, одчовивъ Васыль: ходимо до твоеи хаты, у мене дило до тебе е». Мы втрохъ пишли вхату: Зоя лышилася на ганкахъ куды выходило вкено зъ Дрантусовои хаты.

— «Сидай Васылю! промовивъ Дрантусъ, яке тамъ у тебе «дило»?

— «Я похожу, да постою; не всыдышъ, теперъ не до сидни... Небезпечни выразы Васылевого лыця и безъ словъ говорылы, що ему «теперъ не до сидни».

— «Не добра чутка, зказавъ Васыль! вельми дѣя тебе не добра; чуешь Павло?

— «А що тамъ таке, кажи:

Васыль розказавъ.

— «Се одна брехня, сказавъ Павло выслухавши Васылеву «чутку». Теперъ таке несуть, таке плещуть, що колыбъ усе те було правда...

— «Одначе подумай.

— «Що жъ тутъ думать! Видъ смерти не сховаешься; що громади те и баби.

— «Якъ соби знаешъ, я що чувъ те и кажу, за що купивъ, за те й продавъ; прощайте! мини ніколи; треба ще де куды забигты... Завтра въ ранци навидаюсь». Василь пишовъ.

Мы зъ Дрантусомъ мовчали: «чутка» зробыла на его небезпечный впливъ. Попробовавъ я зняты ричъ; розмова не йшла; слова прилыпалы до языка, Я взявъ шапку, стысь Павлову руку и попрощався мовчкя. Выхожу на ганокъ за своимъ ципеомъ—Зоя й доси сидыть тутъ сама.

— Добраничъ! промовивъ я, подаючи Зои руку.

— «Добраничъ! одновила Зоя, беручи мою руку. Рука Зои була гаряча, наче огонь. Я глянувъ на Зоине лице: воно зблидло, ажъ пополотнило; а въ куточкахъ очей блищили проти місяця буйни самоцвити. Минула пивничъ, а Дрантусъ и не думавъ ще спаты, та й не до сну ему було: зачынывши за мною двери, Дрантусъ потушывъ свитло, лигъ на канапи, пидложивъ руки пидъ голову и лежавъ нерухомо. Думки одна слидомъ другою такъ роилися у его въ голови, такъ швидео одна прыбигала замисто другою, що можна сказаты: винъ богато думавъ и ничего не думавъ.. винъ лежавъ наче деревина; винъ навить не прымитывъ якъ Зоя тихенько видчиныла двери пидойшла до канапы и стала проти Дрантуса.

Зоя злегка кашлянула.

— «Се вы, Зоя? чого вы? спытавъ Павло, дывуючись, що Зоя прышла до его въ комнату середъ ночи. Павло, наче недужій, пидвивси и сивъ.

— «Се я, я, одновила якось боязно Зоя. Я маю васъ просыты... Скажите: зробыте, те, про що просытиму? голосъ у неи тремтивъ.

— «Зоя... що-жъ таке?.. за для васъ, Зоя, я все все сроблю, що въ сили...

И справди въ ту годину Дрантусъ зробывъ бы все на свити, що-бъ тилько залежало одъ его.

— «Вы пойдете? спытала соромляючись Зоя: въ голоси у ней почувлыся слезы: вы поидете... визьмитъ и мене зъ собою... я... я»... Зоя зарыдала.

— «Куды Зоя! куды взяты васъ? я ни куды не иду?

— Годи! годи!.. Дрантусъ... я знаю... Павло! не обмануйте мене!.. я знаю... я прошу тилько одного: не сердьтесь на мене, не ремствуйте, колы я пойду слидомъ за вами...

Дрантусъ почувъ, що винъ увесъ въ огни, наче хто прыскомъ обсыпавъ его всего... въ очахъ потемнило...

— «Зоя! я... Моя Зоя!.. ты...

Зоя упала до его на груди и припала своимъ лыцемъ до Дрантусовой щеки... одъ щеки ажъ пекло .. Дрантусъ обвивъ Зою своими руками...

— «Зою! сердце мое!!

Мисяць и зори дывылыся у викно и слухалы палкіи поцилунки... Ни Павло, ни Зоя ничего не сказали одынь другому про коханье: били Дрантусовой души була та душа, ktorой ему не ставало, те сердце, котрого винъ шукавъ... Винъ почувъ, що теперь винъ не одынокій...

Въ ранци другого дня, я тилько що вставъ, якъ прышла до мене Зоя.

— Поихавъ? спытавъ я.

Зоя махнула рукою, впала на кресло и плакала... Я мовчавъ... я знавъ, що словами тутъ не втишишь. «Вси мы пилъ Богомъ»! тилько й промовывъ я.

Заспокоившись трохи Зоя сказала мыни, що й вона хотила ихати разомъ зъ Дрантусомъ; але винъ не згодився на те; сказавъ, що колы вона схоче, дакъ нехай прыиздытъ тоди, колы винъ «устроится на новому мисти».

Цилыхъ пивтора року не прыходило ни якои звистки ни про Дрантуса, ни одъ Дрантуса...

Спершу я двичи, чи трычи заходывъ до Куца: для мене стало ясно, що винъ гадае про Дрантуса и куды самъ верне... одъ Куца нахло банкомъ и наживою. Мене се не здывовало и не вразыло: я бачывъ людей; я знаю

ихъ; знаю ихъ звычай... Я покинувъ ходыты до Куща. Одержавши лысть одъ Дрантуса, я пославъ его адресу Зою; думавъ соби: зайде сама, роспытае бильшъ; може й пойде... Не заходила... Не поехала...

Минуло чотыри роки. Пидъ осинь 1883 р. Дрантусъ вернувся до старого кубла. Поиздъ прыходывъ тоди въ вечери о 6-й годыни. Дрантусъ зложивши на зайпздному дворѣ свои злыденни пакунки, швыдче побигъ до Куща.

Будынокъ Кущивъ не переминывся зъ окола, та въ серединѣ его сталися велики перемини: замистъ першихъ звычайныхъ обставынъ была въ вичи роскишъ. Правда: Дрантусъ зъ першого разу сіея перемини не примитывъ: у его одно було на думци: швыдче побачить свою любу Зою; швыдче подывытыся на неѣ; швыдче спытаты: чому вона навить не пысала до его... Образъ Зою одынъ винъ стоявъ въ очахъ у Дрантуса.

— «Дрантусъ, Дрантуть! скрыкнула Зоѣ, побачивши Павла; и кинулась на зустрічъ ему; але, зробивши два тры ступни, якось, наче инстинктивно, подалася назадъ... За хвылыну Зоѣ справылася зъ собою; спокійно пидойшла до Дрантуса и простягаючи до его разомъ обидви руки, мовила:

— «Звидкиль вы взялися?.. такъ несподивано!.. хочъ бы були напысали .. Ой якъ же вы переминилися! Боже мій! голова—наче хто сметаною обливъ... а борода? де вона взялася?.. така била...

— «Зовсимъ наче въ пасичныка, одповивъ Павло: воно й добре; бо вже мыни бильшъ ничого робыты, якъ у пасици сидиты, та роивъ доглядаты».

— «А рои за вами скучили, порозлилися... звычайно безъ матки».

— «Не мыни жъ ихъ теперъ и позбираты, мовивъ сумно Дрантусъ и разомъ такъ нижно, такъ любляче дывывся въ Зоинны очѣ. А Зоѣ пидвела свій поглядъ выше Павловои головы, майже до самои стели.

— «Дуже вельми переминылися вы, промовила Зоя вдруге, не знаючи, що більшъ сказати.

— «Не диво!.. голова побилила, а серце ще не поstarило, не захололо, одповивъ Дрантусъ, ловлячи Зоннъ поглядъ... А вы ни въ чому, бачу, не переминылися?

— «Де вамъ!.. за чотыри роки щобъ не переминыся!.. переминылася и я ще більшъ нижъ вы... уси переминылися...

— «А братъ вашъ?.. де винъ?

— «Спочивае послѣ обиду; за того вже проснется, встане.. У его теперъ що дня дила по самы уши».

— «Звистно—гимназія,—дѣло не переводытся».

— «Не одна гимназія!.. винъ, да певно вы про се знаете—винъ теперъ головою тутешнего банку!..

Дрантуса наче що вкололо: лице его вытяглося, очи широко раскрылися...

— «Кушъ... головою банка?.. спытавъ Павло; а вчытельство—по боку?

— «Ни! одно другому не вадыть: зъ учительства ему не прожыты; а банкъ дае ему рично симъ тысячивъ.. Кому не охота жити зъ більшими достатками...

— «Диты е у Куца?

— «Ни, воны бездитни и не було...

Дрантусъ замовкъ.

— «Що оце мы седимо мовчки, наче въ ротъ воды набравши! стилько литъ не бачилися, зустрілися,—словъ нема въ насъ но розмову... сказала Зоя и спустила свій поглядъ на доливку, наче вона чого засоромлялася; або наче въ чому провыноватылася передъ Дрантусомъ.

— «И справди, одповивъ Дрантусъ; и пождавши хвилюночку, промовивъ: «Дакъ и Куца спокусыла нажива!..

— «А кого вона не спокусыть?

— «Хиба и васъ спокусыла?

Зоя ничего не одповидала. Хотилося їи признатися, высповідатися передъ Дрантусомъ, выложити ему усю свою душу; розсказать якъ їи спокусылы братовы достатки,

якъ обхватила її атмосфера замижності, наживы, роскши-
пивъ. Але вона чула що у неї не стане на те сили,
що языкъ німіє. А Дрантусове серце тоді чуло, очі его
бачили, що у Зої, щось да не такъ! що у неї єсть
щось таке, зъ чимъ вона ховається видъ его, хочъ знає,
що не сховається, що не можна сховатися.

Видчыннылися зъ кабынету двері; войшовъ Куць.

— «Ба, ба! кого се я бачу! промовивъ винъ, подаючи
Дрантусу руку; и не подаючи жадної ознаки більшъ
сердечного, щирого привиту.

— «Одначе, на вашій голові вы доволі вивезли до
насъ снитгу! промовивъ шуткомъ Куць, Дрантуса обняло
холодомъ одъ розмовы Куца, особливо видъ того «васъ».

— «Що се ты (Дрантусъ умысле промовивъ: «ты»
зъ прытыскомъ), Іване привыкъ до після обидного сну?
Павло чувъ що навидъ про що пытає; але винъ сыл-
ковався, щобъ ни однимъ словомъ, ни поглядомъ не
показати яка завирюха розходила ся у его въ душі и
въ серці.

Куць и собі мьявся, вертивъ плечима, червонивъ
и говоривъ якосъ ковтаючи свои слова.

Дортусъ глянувъ на Зою: вона перебирала свои
пучки и дывылася на нихъ.

— «Ты въ банку головою? спытавъ Дрантусъ у Куца.

— «Гм!... эге! да бачъ такий теперъ часъ... знаешъ...
колы седышь за диломъ, дакъ и языкъ мовчить... а то
часомъ... Не даромъ же сказано: «помовчи языку
панки дамъ»...

— «Т-э-э-ксь! протягъ Дрантусъ: а колы «панка»
обгорнута въ золото, або въ банковы билеты... дакъ
тоти й зовсимъ добре!...

Куць мовчки проковтнувъ пылюю: Дрантусъ вставъ
пидойшовъ до рояли, на котрому лежала его шапка.
Рояль бувъ видчиненый и на ему лежали ноты. Дран-
тусъ глянувъ на їхъ и промовивъ до Зої:

— «Музыки значить не залишали и на скрипци граете?

Кущъ наче не чувъ сего пытанья и обернувся до Дрантуса:

— «Чого се вы за шапку беретесь? наче прыходылы тилько, якъ кажутъ, щобъ налелевать у хату... посыдыте чаю напьемся, колышнє згадаемо...

Ось заразъ прыйде Зоинъ мужъ»...

Дрантусу здалося наче хто полиномъ вдарывъ его пожишкахъ винъ не встоявъ и швидче сивъ, боячись щобъ не впасты.

Кущъ се примитывъ, одначе и виду того не подавъ и спокійно говорывъ до Дрантуса:

— «Певно вы знаете, що позавчора Зоя звинчалася... Хиба ты, Зою! неказала сего Павлу Семеновичу? Я гадавъ, що се було першимъ твоимъ словомъ, тай мовчу.

Зоя щось промовыла; але никто не вчувъ їи одповиди; а Дрантусъ на сылу промовывъ:

— «Поздоровляю васъ! и подавъ руку Зої. Рука Зоїна була така холодна, що Дрантусъ швидче однявъ свою руку; въ души своій винъ почувъ нове чувство; таке яке дражливый чоловікъ чує, взявши въ руку жабу... Якъ втыхомырылыся перши виявы оцієи «новыны», и якъ тилько почувъ Дрантусъ, що «ноги можуть служити ему», винъ вставъ прощатытя.

— «Зистаньтесь до чаю! примовила Зоя и глянула прямо на Дрантуса своими вохкмы очима.

— «Втомывся зъ дороги, одповивъ Павло: я зъ вокзала прямо до васъ... пора!... треба спочиты... втомывся».

— «Не дыво, сказавъ Кущъ: зробывши таку дорогу и молодой чоловікъ втомывся бъ а то въ ваши лита... впрю, що треба вамъ спочыты и не вдержую... а просытиму завтра до насъ на обидъ. Наши молоди завтра идуть въ Италію... побажаемо їмъ щастливои дороги, да прямо зъ застоу проведемо їхъ на зализныцю... Добре? прыйдете? Дрантусъ мовчавъ и щось думавъ.

— «Приходьте Дрантусъ... я прошу васъ, не смилыво, тыхо промовыла Зоя.

— «Прійду! простогнавъ Дрантусъ и выскочивъ въ прихожу: Зоя вышла провожаты его и вливголосу сказала до его:

— «Дрантусъ! не сердѣтесь на мене!... приходѣте завтра зранку, я вамъ все роскажу... вы простыте мене; я вамъ»... Слезы пидступыты у ней пидъ горло и не дады говорыты до кинця. Зоя боялася, соромылася заплакаты; вона швидче обернулася и прудко—перейшла залу, вбигла въ свою кимнату, и впала на лижко, лицемъ въ подушку.

Къ пивдню другого дня Зоя выпроводыла свого мужа до миста купыты на дорогу и те, й друге, и пняте и десяте, а сама не выходыла видѣ окна, вызыраючи Дрантуса. Отъ-отъ, думала вона, прійде Павло, и ему выложу свою душу, признаюся, якъ я не встояла проты бажання по житѣ на свой воли, пороскошоваты зъ своихъ достаткывъ, пораюваты въ самостайному житѣи безъ догляду брата, безъ докирлывого погляду братови... Усе, усе скажу ему, винъ зрозуміе мене и любытыме мене такъ якъ любывъ тоди, якъ люблю я его любытыму...

Зоя не одрывала очей видѣ вкна; а Дрантусъ не йшовъ. Вже й мужъ Зоинъ вернувся, зъ повными руками пакункивъ; вже й Кушъ пришовъ зъ банку, а Дрантуса нема...

— «Мабудь и не буде, подумала собі Зоя и почувла, що слезы, якъ и вчора почынають душиць їй: а треба їхъ зупыныть, не показать їхъ никому, треба перемогты саму себе; заховать свое горе одъ людей...

— «Пора за стиль, озався Кушъ: мабудь Дрантуса не буде; сидаймо.

— «Семеро одного не ждуть, промовыла Кушиха и велила подавать страву. Сен хвылыны войшовъ въ хату Дрантусъ, пидъ рукою у его була скрипка. Зоя глянула на Дрантуса и злякалася: лице его стало ажъ сыне, таке страшне, сердыте. Серце Зоин почувло щось не добре.

Кушъ ажъ вився, витаючи Дрантуса и дякуючи, що прышовъ.

— «Выпьемъ, говорывъ винъ: за здоровье тыхъ що йдуть одъ насъ, и того хто прыйхавъ до насъ. Ба! та се ты й скрынку прынесъ! (сегодня у Куща зновъ воскресло старе— «ты») отъ золото чоловікъ!... догадава душа: знае що ничимъ въ свити такъ не порадуешъ невтишитъ такъ Зою, якъ твоею грою».

Дрантусъ ничего не одповивъ: погано якось стало одъ Кушової речи. Зои здалося, що й справди за для неї Дрантусъ прынесъ скрынку: «винъ не сердится на мене; винъ любить мене», мигнула у неї думка и повеселійшало на серци.

За обидомъ Дрантусъ бильшъ мовчавъ, але Кушъ ни на годыночку не перестававъ выхвалюваты то Дрантусову гру, то Зоиного мужа пидстарковатого сывоватого жовтовыдаго чоловіка; вельмы багатого акціонера килькихъ банківъ, зализныць и цукровыхъ ливадивъ.

Стали пыть шампанського: Кушъ побажавъ мододымъ щастливої дороги. Дрантусъ не пидвися и не доторкнувся до вина.

— «Щожъ вы не пьете? одъ гурту не прыходытся одставать! промовывъ до его Кушъ.

— «Не бажаєте намъ щастливої дороги? додала Зоя.

— «Всімъ серцемъ бажаю; але—може знаете—що кримъ воды, чаю и молока ничего въ ротъ не беру... А отъ доки вы пытымыте «за здоровье», я заграю вамъ «тумъ».

— «Добре, добре! отъ славно вы придумалы»... озвалъсь уси разомъ.

— «Вино, музыка и молода, красива женщина! яка гармонія... мовывъ Кушъ.

Дрантусъ ставъ граты: струны говорыли! говорылы воны «поэму» людського жытя. Ни Кущи, ни Зої, ни їи мужъ зъ роду не чулы такої поэмы. Тихою, срибною, солодкою мелодією распочавъ Дрантусъ элегїи и звивъ

іи на стогинъ недужого чоловіка... Ще гукъ, два, три — и почувся крикъ; ніби кричала тылько що народжен-на дытына!... а дали чулося тихе-тихе, святе раюванье матери. Гуки піднімалыся въ гору, смилівій, ширшала рослы рослы, и, ніби яка пышна квитка, роспустилысь розмылыся пышною несказанною красою... Краса, любовь, сыла и жвависть молодости; сыла чувства, страсти, раюванье першого коханья, щастье, все те чулося въ словахъ-гугахъ, що летилы зъ цидъ Дрантусового смычка... все те зливалось въ щось едыне, таке чудовне, земне, чому и назвы не приберешь!... зливались и лылыся ти гуки чарывнычою цивкою въ души слухачивъ... Коженъ зъ ныхъ чувавъ соби якъ бьется въ ему сыла житья, чувъ любовь до житья, розумивъ велику красу и святощи жытья!... Гуки стали переминытися: тихше, мякше, легче... иншимъ голосомъ, иншими словами, и иншимъ духомъ заговорылы струны и почувлася печаль, журба, тихій жалъ разлуки, поцилуножь, и... стукотня колысь на пинахъ зализныци!... Таемни зитхання людського сердца а за ными тупотня коней, скрипъ по снугу саней... дзвоникъ — то голосывъ, то розсыпався дрибными гугама... слидомъ его почувлося собаче гавканье, шелестъ густого гаю; повіяло тихою, дыкою, мертвою пустынею... Здавалося — кинецъ «пеэмы», кинецъ житья: здавалося, що въ отсій дыкій, темній темряри, въ непроходимыхъ мочарахъ стихне, скинчится, замре музыка! Ни! описля довгои пазвы струны заговорылы невымовно и безконечно журливою ридною украинською мелодією: зъ глыбини души чувся тяжкій плачь, гирки рыданья, стогинъ то по одынокихъ душъ, то чималого гурту, то нібы цилого народа! Плачь убогихъ, стогинъ голодныхъ, рыданья пидневольныхъ... Стогинъ пшовъ въ гору, але высоко не мигъ підніматися: чорна, темва густа хмара не пропускала дали гукивъ; воны падалы на землю розливаючиcь по широкимъ степамъ, поглыбокимъ ярамъ, мижъ высокими

зелеными горами... Гирська луна одгукувалася на нихъ... Павза!... По підгір'ю, немовъ сопилка чабана, почувся гуки, похожи на надію!... Надія росте, росте, ширшає, ширшає; зновъ чується чувство; чується тыха, спокійна нижна а глибока любовъ серця... Ще гукъ издається за нимъ видчиняється двері въ самый рай! Ни! почулося зновъ щось сумне, тяжке, безнадійне: наче хто оплакувавъ, хоронячи свою кращу надію, свою душу, своє жыт'є наче щось одирвалося одъ серця и розбылось... Музыка повіяла чимъ-сь безсмертнимъ и замовкла...

Уси мовчали. Дрантусъ глянувъ на всіхъ: ни въ кого — ни слова: уси седили затаивши духъ.... Дрантусъ піднявъ въ гору, выше головы скрипку и зъ усіеи сылы вдарывъ іи объ номисть! Изъ скрипки полетили скипки на вси боки.

— «Ой! здригнулы уси разомъ: що се, що се?

Зоя и Кущъ скочили зъ своихъ мисть. Дрантуса не було вже въ хати.

— «Винъ божевильный, промовивъ Зоянъ мужъ.

— «Добре ще, що не пустывъ скрипкою кому въ голову, сказавъ Кущъ.

— «А бо въ зеркало, додала Куциха: то тобъ наробывъ великои шкоды... И що се зъ нимъ сталося?

— «Кажу вамъ, що винъ божевильный; а ще за обидомъ помитывъ его хилній поглядъ и увесь обидъ тремтивъ... наче що шептало мыни... душа моя чула, що винъ сконть щось недоброго... и на що вы его звалы, говорывъ Зоянъ мужъ.

— «Се не я, я не звавъ, одповивъ Кущъ, Зоя позвала его...

— «Божевильного хватъ...

— «Ни, винъ не божевильный, промовила Зоя: винъ чоловікъ зъ велькою душею; зъ горячимъ, люблячимъ серцемъ... винъ...

— «Годи про его! часъ ійхаты, перебувъ сестру Кущъ...

Зоя зъ мужемъ сѣдѣлы вже въ вагонѣ и розмовлялы зъ Кушамы, котры стоялы проти вѣкна вагону на платформѣ. Зоя высунула голову зъ вѣкна и мимо воли якось глянула на паровыкъ... їй здалося нѣбы туды пробѣгъ чоловікъ, похожій на Дрантуса; але присвити лихтаривъ вона не розпознала: чи справди то Дрантусъ и подумала собі:

— «Чогобъ винъ тутъ бувъ? ни, то не винъ».

Одначе серце у неѣ забылося не звичайно.

Подзвонылы въ трейте... Паровыкъ надувся, свиснувъ, запыхтѣвъ... поїздъ рушивъ...

Трохи згодѣ зъ платформы незвичайно швидко бѣгли по полотну залізныци у слѣдъ поїзда жандармы, поліціянты и инчы людѣ. Гоней за двое одъ того мѣста, зъ котрого рушивъ поїздъ стояла чимала купка людей, коженъ сылковався протыснутися до того мѣста, де стояло два залізно-дорожныхъ вартовыхъ зъ лыхтарямы въ рукахъ. Протыснувся туды и Кушъ зъ жлнкою.

На шинахъ въ калюжи крови лежавъ безголовый трупъ мужнины: трохи дали зъ боку лежала голова одризана колесомъ локомотива. Кушъ глянувъ на голову и перелякався!...

— «Ой! се Дрантусъ!... ходимо видѣлы швидче», промовывъ винъ до жинѣ, Кушѣ мовчки пошлы до дому...

Грудень 1883 р.

К И Н Е Ц Ь .

